AAN

DE CONSERVATIEVE PARTIJ.

DOOR

Mr. GROEN VAN PRINSTERER.

I.

HET PROGRAM.

AMSTERDAM,
H. HÖVEKER.
1869.

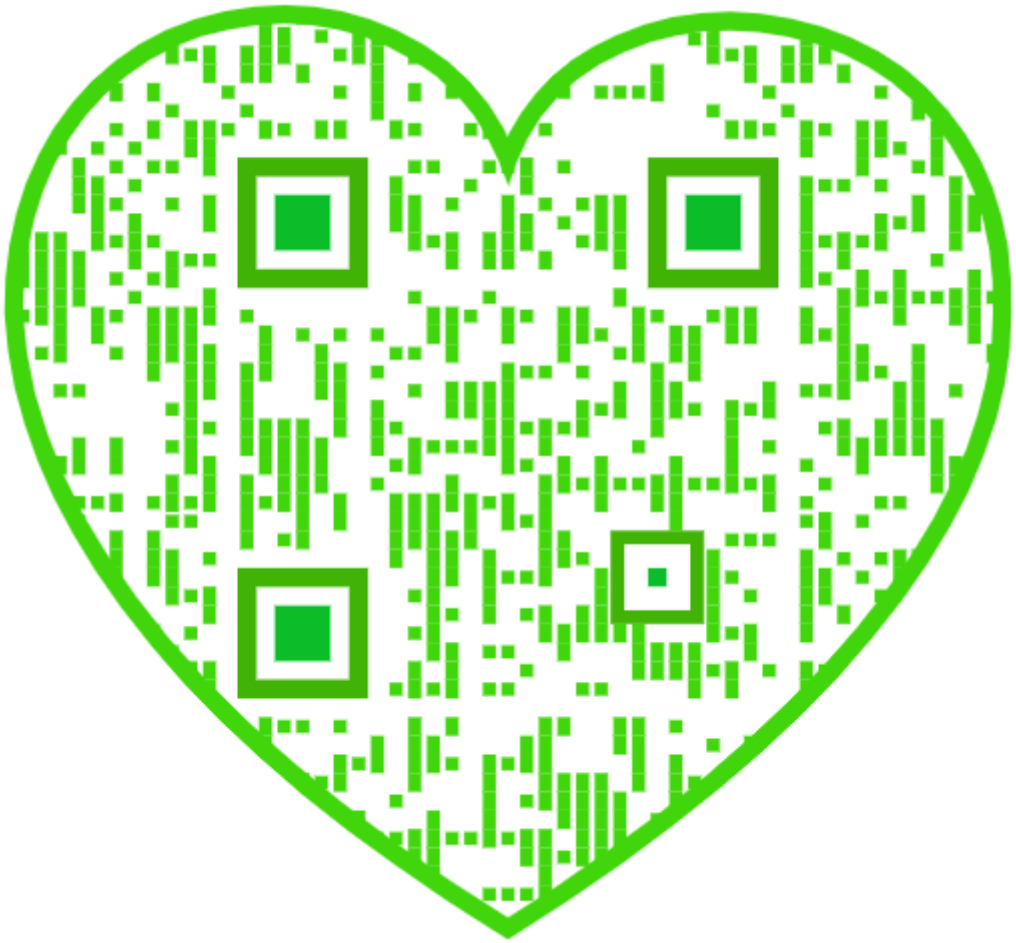

AAN

DE CONSERVATIEVE PARTIJ.

DOOR

Mr. GROEN VAN PRINSTERER.

I.

HET PROGRAM.

AMSTERDAM,
H. HÖVEKER.
1869.

GEDRUKT BIJ H. P. DE SWART EN ZOON.

Ter wegbereiding voor de verkiezingen van Junij heeft, gelijk men weet, de conservatieve partij eene *Algemeene Kiesvereeniging voor Nederland* gevormd. In de Circulaire waarin de jonggeboren van haar aanzijn kennis geeft, leest men:

„Den 12 December jl., is te Utrecht *eene Algemeene Kiesvereeniging voor Nederland* tot stand gekomen.

De grondslagen, waarop die Vereeniging berust, het doel, dat zij zich voor oogen stelt, de richting, waarin zij zich bewegen wil, zal u blijken uit het hierbij gevoegde Reglement.

Dat het denkbeeld eener zoodanige Vereeniging, door de ondergeteekenden ontworpen, en tot heden slechts in zeer beperkten kring besproken, bijval vinden moet bij allen, wien het waarachtig heil des Vaderlands ter harte gaat, en die, niet blijvende staan bij den kleinen kring van vraagstukken des oogenbliks en geschillen van den dag, liever het oog wenden naar de groote strijdvragen, die geheel de beschaafde wereld als het ware in twee kampen verdeelt [1]), mag onder anderen blijken, uit de adhaesie van 223 personen, die reeds dadelijk toetraden."

Twee bedenkingen, reeds op dezen aanhef, houde men ten goede.

Vooreerst, uit „de adhaesie van 223 personen die reeds dadelijk toetraden" kan, dunkt mij, nog niet worden afgeleid dat het denkbeeld eener zoodanige Vereeniging „bijval vinden moet bij allen, wien het waarachtig heil des Vaderlands ter harte gaat." [2])

---

[1]) Hier schijnt een drukfeil. Lees welligt *verdeeld houden.*

[2]) De opmerking geldt misschien, zelfs na het later bereikte cijfer (ongeveer 600).

Ten anderen, is, te dezer plaatse, uitermate vreemd de tegenstelling van „de groote strijdvragen" met de „geschillen van den dag." Een kiezersprogram is niet een geschrift over staatsregt of wijsbegeerte. Hier verwacht men geen *abstracte*, maar eene *concrete* beschouwing. Hier verlangt men de beginselen te kennen, niet enkel principieel, maar in de toepassing en voor de praktijk. Hier moet het kenmerkende, het speciale, aan het licht komen in de wijs waarop, naar het oordeel van elke partij, „de groote strijdvragen" zich in „de vraagstukken des oogenbliks" voordoen; in de zoodanige vooral, die het Vaderland verdeeld houden sedert jaar en dag.

Doch misschien heeft dit eenigzins gebrekkige van den aanhef op den verderen inhoud geen nadeeligen invloed gehad. Laat ons zien. Verder leest men:

„Zal de Vereeniging werkelijk eenige kracht uitoefenen, en, wat de oprichters boven al begeeren, de band worden, die alle wezenlijk conservatieve elementen, in de zuivere en waarachtige beteekenis des woords, dan behoeft zij de medewerking van alle beschaafde ingezetenen des lands . . . ."

De oprigters begeeren, wij gelooven het gaarne, dat de Vereeniging de band worde van alle wezenlijk conservatieve elementen, in de zuivere en waarachtige beteekenis des woords. Die begeerte is prijzenswaard. Maar, om dit doel te bereiken, geve zij onverwijld de definitie van haar motto. — Welke zijn, volgens de *leaders* der conservatieve partij, de wezenlijk *conservatieve elementen?* welke zijn ze in de *zuivere en waarachtige beteekenis des woords?*

Dit zal ons welligt blijken uit hetgeen onmiddellijk volgt; uit de karakter-teekening der beschaafde ingezetenen des lands, wier medewerking men bepaaldelijk verlangt.

„De Vereeniging behoeft de medewerking van alle beschaafde ingezetenen des lands, die Koning en Vaderland oprecht liefhebben, die in den grooten strijd onzer dagen met beslistheid de handhaving onzer nationaliteit, van het dierbaar Vorstenhuis, en van onze nationale rechten en instellingen boven alles verlangen; die overtuigd zijn, dat onze Christelijke maatschappij op eenen eeuwig waren bodem gegrondvest, wel geleidelijke ontwikkeling, geene omverwerping behoeft, en die in Nederland, de bakermat der staatkundige en godsdienstige vrijheid, ook nu, en in de toekomst, voor allen waarachtige vrijheid verlangen op elk gebied."

Deze optelling van vereischten is fraai. Edoch, zijn wij met dezen omvangrijken en prachtigen volzin gebaat? niet in het allerminst. En waarom niet? omdat iedereen het beleedigend zal achten, wanneer men dit signalement, als partijleus tegenover hem stelt. Breng het in omvraag. Iedereen heeft Koning en Vaderland lief. Iedereen wil met beslistheid de handhaving onzer nationaliteit. Iedereen . . . doch genoeg reeds. Zelfs in de sterkste uitdrukking (eene *christelijke* maatschappij op eenen eeuwig waren bodem gegrondvest) ligt thans, nu iedereen *christen* niet slechts, maar *christen bij uitnemendheid* beweert te zijn, ter specializering geenerlei kracht. [1])

Elders welligt, niet in de voorafspraak, maar in het Reglement, zal de definitie van het lidmaatschap staan. Zoo is het; want andermaal wijst de circulaire naar het *Reglement.*

„Het *Reglement* der Vereeniging geeft, in zijn 2e art., bepaald de beginselen op, die de Vereeniging voor de hare erkent. Nadere omschrijving achten de ondergeteekenden hier onnoodig.

---

[1]) *Algemeene* kiesvereeniging zou, door dergelijk tal van qualificatien op welke iedereen prijs stelt, de beteekenis hebben als of deze vereeniging alle *welgezinden* omvat en de *kwalijkgezinden* ter zij laat. Dit mag niet. Een bron zoowel als een teeken van partijdrift ligt juist in *het monopolizeren van welgezindheid.*

Openbaarheid in alles wat met het werk der verkiezingen in verband staat is een hoofdbeginsel der Vereeniging. Daardoor meent zij reeds eene groote dienst te bewijzen aan de openbare zedelijkheid, die door naamlooze en geheimzinnige machinatien bij verkiezingen telkens op jammerlijke wijze wordt gekwetst."

Welaan! raadplegen wij het Reglement. De Vereeniging wil *openbaarheid.* Dus zal, in het tweede artikel, waarheen men ons verwijst, haar zienswijze omtrent al wat van actueel belang is, duidelijk worden geformuleerd. Immers behandeling *in het openbaar* is slechts een schijn van openbaarheid, zoolang rekbaarheid van uitdrukking verscheidenheid en tegenstrijdigheid der meeningen omhult.

Laat ons de politieke geloofsbelijdenis (het wezen van openbaarheid, niet enkel den schijn) zoeken in art. 2.

De *constitutionele* kwestie — „De Vereeniging staat de monarchaal-constitutioneele regeering voor, zoo als die in de herziene Grondwet van 1848 is omschreven;

zij wil de rechten der Kroon en die der Vertegenwoordiging gelijkelijk zien gehandhaafd.

De *koloniale* kwestie. — „Zij erkent de overzeesche bezittingen te zijn toevertrouwd aan het opperbestuur des Konings, te beheeren in het belang der bevolking in verband met dat van het moederland; zij verlangt dat de wetgeving, wordt hare medewerking bij de regeling van dat beheer ingeroepen, dit helpe verbeteren, niet door plotselinge omkeeringen, noch door ondoordachte overplanting van westersche begrippen, maar langs den weg van welberaden ontwikkeling en beschaving der inlanders, met eerbiediging hunner rechten, gewoonten, godsdienstige en maatschappelijke instellingen, en naar den eisch hunner werkelijke behoeften."

De *onderwijs*-kwestie. — „Zij begeert voor het lager onderwijs werkelijke vrijheid voor allen, met handhaving der neutrale openbare school.

De *conservatieve* kwestie. — „Grooten prijs stellende op wezenlijken

vooruitgang op zedelijk en stoffelijk gebied verlangt zij, dat de Rijks- en Provinciale vertegenwoordigingen niet slechts helpen bewaren het goede dat bestaat, maar ook zich beijveren om op verbetering aan te dringen en daartoe des noods het initiatief nemen, in de overtuiging, dat op elk gebied voortdurend veel ter ontwikkeling te doen overblijft."

Eilacy! Hoe meer ik dit artikel lees en herlees, des te minder weet ik wat de Vereeniging wil. Het brengt niet een enkele schrede verder. Wie is er die „de monarchaal-constitutionele regering, zoo als die in de herziene Grondwet van 1848 is omschreven," niet voorstaat? Wie wil niet „de rechten der Kroon en die der Vertegenwoordiging gelijkelijk zien gehandhaafd?" Is er iemand, die *ondoordachte* overplanting van westersche begrippen begeert? Die den weg van *welberaden* ontwikkeling versmaadt? Die . . . .; doch ook hier zeg ik: waartoe verder? Niet op het gebruik van woorden, waarvan telkens iedereen zich bedient, komt het aan. Wil men misverstand vermijden, dan worde duidelijk een keus gedaan tusschen de velerlei beteekenissen die aan hetzelfde woord in het nederlandsche Babel worden gehecht.

Eerst dan verneem ik de kracht die eene veelzins gebruikte en ook misbruikte uitdrukking voor U heeft, wanneer gij ze, in de meest ondubbelzinnige verklaring omtrent *les questions brûlantes*, belichaamt.

Blijft dit onontbeerlijke weg, dan is, dit erken ik, uw program, door de onduidelijkheid zelve, des te bruikbaarder, als lokaas bij de stembus; maar het vermeerdert de spraakverwarring, het demoralizeert de Natie; het regtvaardigt het verwijt dat de partijen voortgaan de kwestiën, sedert jaren aanhangig, bloot als middelen van gezagsverovering te bezigen, zonder haar oplossing zelve te verhaasten.

Nevelachtigheid der verklaringen is al te zeer ten onzent usantie. Doch onder de leden van het voorloopig Bestuur zijn

er, op wier bijval ik rekening maak voor den wensch naar kloekmoedige precizering van hetgeen men bedoelt.[1])

Een program, een veldteeken, behoort iets meer te bevatten dan hetgeen men op elke vlag leest.

Op *tweederlei wijze* had er, volgens den eisch en het gebruik van den constitutionelen regeringsvorm, over den aard en het doel der Vereeniging licht kunnen opgaan.

Door een overzigt en verantwoording der in de laatste jaren gevolgde politiek. Met Junij 1866 heeft, reeds in de kabinetsformatie (door een voorstander van de hoofdgedachte der schoolwet van 1857 op te nemen in het kabinet) de conservatieve rigting de overhand gehad. Met welk gevolg?

Uit mijn standpunt kan ik met ééne opmerking volstaan. Zij heeft, ook ditmaal, den weg gebaand voor spoedige terugkeer van haar tegenpartij. — In 1864 schreef men: „Neem Thorbecke weg. Wees verzekerd dat de conservatieve partij, in het bewind geraakt, straks een anderen Thorbecke in het leven zal roepen; een ministerie, vrij wat meer welligt dan ooit het ministerie Thorbecke was of zou geweest zijn, *radicaal* en *modern*." [2])

Gedeeltelijk zagen wij dit reeds; wij hebben, niet een anderen Thorbecke, maar een, althans wat zijn geboorte betreft, zuiver thorbeckiaansch ministerie; het gansche Kabinet is

---

[1]) Het voorloopig Bestuur (meerendeels in het Bestuur gebleven) bestond uit de heeren: J. Rau van Gameren, H. J. van der Heim, D. C. A. van Hogendorp, J. M. de Kempenaer, W. van der Vliet, H. A. van Rappard, C. W. E. Vaillant, H. R Warmolts, P. N. Quarles van Ufford, H. F. van Zuylen van Nijevelt, A. van Lennep, R. Crommelin, W. van Nauta Lemke, J. A. Molster.

[2]) *Aan de Kiezers*, II.

Thorbecke's creatuur. Maar dit is niet al. De liberale partij, in 1866 uiteengeslagen, is, door het zonderlinge regeringsbeleid van het conservatief Kabinet, zoo zeer versterkt, dat we met een spoedige verwezenlijking van den geheelen volzin worden bedreigd. Dit is het oordeel van menigeen die, uit dien hoofde, nog niet als landverrader kan worden gebrandmerkt.

Nu zou, dunkt me, de conservatieve partij, indien ze voor tegenspraak kans ziet, rekenschap en verantwoording moeten geven van haar tweejarig bewind; een ernstig *compte-rendu*. Tot dus ver heeft ze zich bepaald bij de beleedigende tegenstelling van *deloyale oppositie* en *nationaal kabinet*. Eerst opgenomen in het *Dagblad van 's Gravenhage*. Thans nader aangedrongen „in de aanbieding der nationale huldeblijken (*nationaal*, gelijk men zelf erkent, met een betrekkelijk klein cijfer van deelnemers) aan de oud-ministers, in de tegenwoordigheid van een dertigtal vereerders der door de volks-sympathie gekroonde vaderlanders."[1]) Bij deze, naar wij vernemen, indrukwekkende plegtigheid hebben de heeren de Kempenaer en Vreede gewezen, de eerste op een *anti-nationale factie* tegenover „een Bewind dat de liefde van alle goede burgers zich had waardig gemaakt;" de tweede op „eene *heerschzuchtige factie*, die tot twee malen het constitutioneel gezag der Kroon voor niets tellende, haar eigen zin in de plaats had durven stellen." Dit is niet al. Een der oud-ministers, dankbaar, maar nog onvoldaan, heeft zelf geconstateerd dat „de oorzaken der tijdelijke nederlagen van de nationale rigting welligt het meest moesten worden toegeschreven aan de weinige veerkracht door de welgezinden

---

[1]) Deze en de volgende uitdrukkingen zijn overgenomen uit het *accompagnement* in het Dagblad van 12 April, onder den titel: *Een nationaal huldebetoon*.

betoond." — Met al den aandrang dien het gewigt van het oogenblik ter doeltreffende behandeling van 's lands zaken voorschrijft, vraag ik: Is zoodanig een wedstrijd van onderlinge zelfverheffing oorbaar? — Laat ons niet hard en onbillijk zijn. Voor een eermetaal, voor een ovatie, in een vriendenkring, alwaar men tegen scherp verwijt in uitbundigen lof schadeloosstelling zoekt en zich onderling een brevet van uitstekende pligtbetrachting uitreikt, verlang ik althans geen strenge censuur. Veeleer heeft zij, binnen 's kamers, aanspraak op oogluiking en sympathie. Maar de publiciteit betreur ik. De heftige kritiek waarmeê de lofspraak is vereenzelvigd, geeft straks aanleiding tot niet minder heftige antikritiek. Ernstige gedachtenwisseling is de behoefte van het oogenblik; doch er is, in deze weken van exceptionele opgewondenheid, geen afkeurenswaardiger bedrijf dan eene apologie die in een panegyricum ontaardt, en bij gebrek aan edeler steunpunt, in verguizing van anderen kracht zoekt. [1])

---

[1]) Door dergelijke alle perken te buiten gaande overdrijving speelt men juist het spel der wederpartij. Niet iedereen zal even zachtmoedig zijn als het *Volksblad*, van 15 April, waarvan ik gaarne, om het grootendeels juiste, om het ditmaal echt-conciliante der oordeelvelling, het volgende uitschrijf.

„Bij dergelijke eerbetooningen loopt men groot gevaar, dat bij de erkenning van wezenlijke verdiensten, en bij de afkeuring van partijdige beoordeeling, ook aan de andere zijde overdrijving plaats vindt.

En dit heeft er naar onze innigste overtuiging plaats, wanneer men de medailles doet voorkomen, als eene nationale hulde aan het regeeringsbeleid der afgetreden ministers gebracht.

Het ministerie Heemskerk—van Zuylen heeft groote fouten gehad. Door den schrijver van de *Schoolwetagitatie* te vereenigen met den heer Heemskerk Az., die altijd geijverd had tegen die schoolwetagitatie, deed het een eerste politieke fout. Een tweede was dat de heer Mijer aan het hoofd van

Ook een meer regtstreekschen weg had men kunnen inslaan ter verduidelijking van een schemerachtig en aldus voor strijdige interpretatie vatbaar program.

Namelijk wanneer men, duidelijk en onbewimpeld, het shibboleth der Vereeniging had geleverd omtrent het voornaamste dat aan de orde van den dag is.

Wanneer men, in elk der drie vraagstukken, in de *constitutionele*, in de *koloniale*, in de *onderwijs-kwestie*, zich ondubbelzinnig over de *cardo questionis* had uitgelaten.

---

het ministerie optrad, om kort daarna tot Gouverneur-generaal benoemd te worden, voor dat hij hier zijn koloniaal stelsel had verdedigd. Zoo de motie-Keuchenius ongrondwettig was en hare aanneming eene ontbinding der Tweede Kamer wettigde, de uitvoering van het koninklijk grondwettig recht geschiedde niet onder zeer gunstige omstandigheden om dat recht te doen eerbiedigen.

Na de eerste ontbinding was het een nieuwe fout van den minister van buitenlandsche zaken, dat hij de oppositie irriteerde, waardoor zijne begrooting met de meerderheid van twee stemmen werd verworpen. Het was op nieuw een fout, dat het ministerie zijn omslag nam, voor dat de discussie over al de begrootingswetten was afgeloopen, waardoor de tweede ontbinding weder onder zeer ongunstige omstandigheden plaats vond.

Naar onze overtuiging kan het eerbewijs, dat door sommigen aan de heeren Heemskerk en van Zuylen is aangeboden, aanleiding geven, dat de partijstrijd tusschen *personen* wordt voortgezet. En de groote behoefte in ons Vaderland is juist dat aan den partijstrijd tusschen *personen* een einde kome en dat de groote meerderheid van de Nederlandsche natie vereenigd worde onder de groote beginselen van vrijheid en vooruitgang op elk gebied."

Meerendeels zeer juist. Eéne bedenking slechts. Bij de vermelding van de eerste ontbinding der Tweede Kamer is bij uitstek merkwaardig het dubitatieve woordeke *zoo*. Evenwel merkwaardiger nog, dat men liefst, naar het schijnt, *het kritiekste* onaangeroerd laat. Namelijk de verdedigbaarheid, niet der motie of der kamer-ontbinding, maar van het beweren, in het Rapport van 27 September 1866, dat de Tweede Kamer, door aanneming der motie, *het prerogatief der Kroon aangerand heeft.*

Het tegendeel is geschied.

Wat is de *cardo quaestionis*, wat is het eigenlijke punt, waar het op aankomt?

Dit ligt voor de hand. In de drie vragen is het soortgelijk. De *onderlinge verhouding* van hetgeen in schijnbare tegenstelling geraakt is. De *onderlinge verhouding* van de vrijheid der Volksvertegenwoordiging en het zelfstandig gezag der Kroon. De *onderlinge verhouding* van het belang der Indische bevolking en dat van het Moederland, van de partikuliere nijverheid en het kultuurstelsel. De *onderlinge verhouding* van het christelijk-nationaal onderwijs en de staats-school.

En wat vinden wij nu, omtrent deze *onderlinge verhouding*, omtrent deze *cardo questionis*, in de kern van het program, in art. 2?

Laat het mij vrij uit mogen zeggen; niets hoegenaamd. Telkens de twee factoren, die in behoorlijke verhouding moeten worden gebragt en niets meer. Nergens dus het eenige dat vereischt wordt. Nergens eene gedachte die betrekking heeft tot de oplossing van het probleem. [1]) Het schijnbaar strijdige is in slagorde gerangschikt. Edoch, hoe het gerezen geschil zal worden bijgelegd; hoe het groote doel eener verzoening, eener zamenvlechting van wederzijdsche regten en belangen bereikbaar is; hoe er aldus, in stede van botsing, harmonie ontstaan zal; hierover zwijgt het program. Het ontwijkt elke verklaring, of achter eene laconieke phrase, die, wel bezien, niets beduidt; of, waar het de koloniën geldt, achter een overvloed van woorden, zoo zinrijk, dat elke partij daarin haar eigen zin legt.

---

[1]) Ook in de laatste alinea van Art. 2 vindt men loffelijke vermelding èn van *bewaren van het goede* èn van *wezenlijken vooruitgang*. Van een grondslag voor *onderlinge verhouding* geen woord.

Dus leert men uit deze Circulaire, uit dit Reglement eigenlijk niets.

Iets meer dan niets te vernemen is een niet onbescheiden wensch.

Doorgaans. Ditmaal evenwel, al zou ik gaarne tot rondborstigheid dwingen, ontveins ik niet dat elk ondubbelzinnig woord de *Algemeene kiesvereeniging* in levensgevaar brengt.

Vier jaren geleden heb ik opzettelijk de vraag behandeld: *Of er eene conservatieve partij is?*

Deze belangrijke vraag: *to be or not to be?* zijn of niet zijn? herhaal ik.

Thans (al meen ik dat het uur van *niet-zijn* aanbreekt) met gunstiger dunk.

Toen zag ik in de conservatieve partij slechts een *inconsequente fractie* van het liberalisme.

Thans ontwaar ik daarin, ten gevolge van den overmoed der modernen, ook een beter element, een even *inconsequent*, een nog niet tot bewustzijn gekomen smaldeel van de antirevolutionaire partij. De schrikbarende ontwikkeling van het ongeloof brengt dagelijks meer de juistheid aan het licht van het reeds in 1864 opgemerkte: „Inderdaad bestaan er in ons land slechts twee partijen, degene die zich gaarne bij uitstek de *liberale* noemt, maar eerder den naam van de *radicale* verdient, en de *antirevolutionaire*." [1])

Neem de *onderwijskwestie*. — Ook zoogenaamde conservatieven zijn er die dweepen met een voorrang en uitbreiding van een openbaar onderwijs, dat van lieverlede aan de ongeloofspro-

---

[1]) Aan de Kiezers. XIII. — Zie bijv. de merkwaardige gezegden van de heeren Bosscha, Wintgens en W. van Goltstein, blz. 12, vgg.

paganda ten voertuig verstrekt. Doch tevens zijn er conservatieven, leden en bestuurders der Algemeene kiesvereeniging, die, even als wij, daarin het bederf der volksopvoeding en een nationaal wanbedrijf zien.

Eisch nu van dit tweedragtig gezelschap een duidelijk geformuleerd program. Het is zelfvernietiging die gij verlangt.

De eigenaardigheid der coalitie brengt meê dat ze, door duidelijk spreken, uit één valt. Haar ontbinding is onvermijdelijk, zoodra de Vereeniging den uiterlijken band van innerlijke verdeeldheid loslaat; zoodra zij niet langer voor de gevolgen van openhartigheid terugdeinst; zoodra men, van weerskanten, *consequent* wordt. In dubbelzinnigheid ligt de levensvoorwaarde. In woordenrijk verzwijgen de levenskracht. De zwakheid van het zamenstel verbergt zich achter eene opeenstapeling van zinsneden, schitterend en elastiek. Voor de stembus stevig genoeg, zoo gij er niet aan raakt. Doch verbreek het staketsel. Het bestuur springt uit één; de algemeene kiesvereeniging gaat regts en links van elkaâr, en elk der twee principieel onvereenigbare deelen komt ter plaatse waar het uit eigen aandrift behoort.

Een benijdenswaardig uiteinde, voor het Vaderland een weldaad. Het is de voorwaarde en zou welligt het begin zijn van een door opregtheid gezuiverden toestand, waarin de belangrijkste vraagstukken zouden worden behandeld *zonder bijoogmerken* en beslist met een, ook naar de uitspraak van het volksgeweten, *nationalen* bijval.

's Gravenhage, 15 April 1869.

AAN

DE CONSERVATIEVE PARTIJ.

DOOR

Mr. GROEN VAN PRINSTERER.

II.

HET KOLONIALE VRAAGSTUK.

AMSTERDAM,
H. HÖVEKER.
1869.

AAN

DE CONSERVATIEVE PARTIJ.

DOOR

Mr. GROEN VAN PRINSTERER.

II.

HET KOLONIALE VRAAGSTUK.

AMSTERDAM,
H. HÖVEKER.
1869.

GEDRUKT BIJ H. P. DE SWART EN ZOON.

Onlangs heb ik mij het uiten veroorloofd van eene lang verzwegen gedachte: „De discussie liefst te smooren en, waar dit niet mogelijk is, de aandacht af te leiden van datgene waar het op aankomt, ziedaar wat de *koloniaal-conservatieve* rigting verlangt."

Ook uit de koloniale zinsneê in het Reglement der *Algemeene Kiesvereeniging* hebben wij ontwaard dat men tot duidelijk uitspreken van zijn gevoelen omtrent de *cardo questionis* weinig bereidvaardigheid aan den dag legt.

Evenwel vraagt welligt deze en gene, of de uitdrukking *discussie smooren* niet al te sterk is?

Ontkennen wil ik niet te hebben geaarzeld, eer ik de zinsneê in druk gaf. Doch ik heb over dit *zwart op wit* geen berouw. Ik zal u zeggen waarom. Het is omdat, ook sedert ik mij aldus uitliet, de *conservatieve partij* de taktiek der ontwijking, meer dan ik mogelijk zou geacht hebben, voortgezet heeft.

Een treffend voorbeeld hiervan levert ook de polemiek van het *Dagblad* tegen Keuchenius. Toen de *Stem uit Indië* verscheen, was *discussie smooren* het motief der openbaarmaking van den Brief van 8 Februarij 1869. Ten einde zich voor den invloed van een ook aan de overzij der zee geduchten tegenstander vrij te waren, nam men, om hem zedelijk te vermoorden, een, naar men dacht, doeltreffend middel bij de hand. En hoe was het daarna! toen ik tegen die poging op-

kwam. Lees, doorlees, herlees de uitvoerige en met zorg bewerkte repliek. [1]) Telkens zult gij bemerken dat alles op het *smooren van discussie* aangelegd is; dat de aandacht op de feilen van Keuchenius geconcentreerd wordt, terwijl men van de uitnemende gelegenheid om de voortreffelijkheid van het kultuurstelsel, *zoo* het voortreffelijk is, te doen uitkomen, een uiterst spaarzaam gebruik maakt.

Doch is het niet onbillijk de *conservatieve rigting* aansprakelijk te stellen voor de misgrepen van het *Dagblad?*

Integendeel. Althans niet wanneer van de doorgaande strekking spraak is.

Sedert jaren is, voor vriend en tegenstander, deze courant het erkend orgaan der partij.

Daarbij zou het al te naïf zijn het afkeurenswaardige te verwijten enkel aan den hoofd-redacteur. Ofschoon het hem voorzeker niet aan talent ontbreekt, spreekt het van zelf dat hij (allermeest waar het koloniale vraagstukken geldt) als tolk en advokaat optreedt voor *capaciteiten* die, anonym en schootvrij, evenwel met het *Dagblad*, door inlichting, raadgeving, teregtwijzing, en ook door toezending van eigen in het officieel gedeelte opgenomen artikelen, in sympathetisch verband staan.

Dit is algemeen bekend. Dit verhoogt den invloed der courant, maar vermindert tevens de verantwoordelijkheid van den zaakgelastigde, om ze grootendeels op de lastgevers en deskundige leveranciers over te brengen. Misschien was ik, nu en dan, jegens den hoofd-redacteur, achter wien eene

---

[1]) Ook afzonderlijk verkrijgbaar gesteld, onder den titel *Mr. Groen v. Prinsterer's karakterstudie van Mr. K. aan de feiten en de historie getoetst, door Jz. I. Lion.*

geheele rigting zich schuil houdt, al te zeer tot toegeeflijkheid gezind. Doch, al ware dit zoo, zij, aan wier politiek hij zich dienstbaar gesteld heeft, zijn, in hetgeen hij ditmaal misdreef, schuldiger dan hij. Aan de spreuk: *Eere wien eere toekomt*, ook in tegenovergestelden zin gedachtig, schreef ik, dunkt me, niet geheel ten onregte: „Men zal kunnen nagaan welken naam het gedrag verdient van hen, aan wier lastgeving of vergunning Nederland de uitgaaf en toelichting van den Brief, waarmeê Keuchenius zou worden ontmaskerd, dank weet. Hier is niet slechts een artikel geschreven. Hier is een daad gepleegd. De redacteur zal wel niet een autocraat zijn. Voorzeker is men tot een dergelijk *éclat* niet overgegaan zonder medeweten, overleg, autorisatie, lastgeving van hen bij wie het oppertoezigt berust."

Al wat, hetzij den redacteur van het *Dagblad*, hetzij de bestuurders en medewerkers persoonlijk betreft, stel ik voortaan zoo veel doenlijk, ter zijde. Een eigen antwoord op het artikel *Een man van karakter* en eene dupliek op de vijfledige repliek zien wij uit Batavia te gemoet, en Keuchenius, waar hij zelf kan optreden, behoeft mijne verdediging niet. [1])

Mij was het enkel te doen om een bij uitnemendheid onkieschen persoonlijken aanval, op een zeer verdienstelijken en in den jongsten tijd zeer miskenden afwezigen landgenoot, niet vier maanden onbeantwoord te laten. Leed zal het mij doen, doch niet bevreemden, indien, na zooveel verguizing, althans de dupliek onzacht is. Onze vriend is niet altijd, te midden van smaadredenen, zoo kalm als in de zitting der Tweede Kamer van 27 Sept. 1866. [2]) Doch vergevensgezind is hij altijd. Ik

---

[1]) Deze uitspraak wordt luisterrijk gestaafd, nu ik, onder de bewerking van mijn Opstel, het *N. Batav. Handelsblad* van 9 Maart ontvang, met het artikel: *Conservatieve wraakoefening en anti-revolutionaire verdediging.*

[2]) Mr. K. en zijne wederpartijders. Blz. 42.

vertrouw gehandeld te hebben ook in zijn geest, toen ik, zelfs na de verdubbeling van het jegens hem gepleegde onregt, desniettemin op het terrein van vergelijkende karakteristiek geen misbruik van overmagt gemaakt heb. Onverwijlde weêrspraak evenwel was niet overtollig. Want verwonderlijk, ik erken het gaarne, was ook ditmaal de gevatheid waarmeê de vijand uit de gebreken, die ik zelf niet onvermeld had gelaten, partij trok, en vooral ook een steunpunt zocht in de nog niet verdwenen gramstorigheid, waartoe de waarheidsliefde van den plotseling uit Indië opgedaagden, voor de vrienden van het batig slot *quand-même* bij uitstek lastigen vriend der Javanen aanleiding gaf. — De historie van het al te merkwaardige jaar 1866, in minder hartstogtelijken dampkring bestudeerd, zal overvloedig bewijs geven dat Keuchenius, gansch niet onberispelijk, evenmin als iemand onzer, nogtans, te midden van veel karakterloosheid en evangelieverzaking, een *man van karakter* en een *evangelie-belijder* geweest is. Misschien zal men dan ook de bejegening beter kunnen waarderen, die hem van regeringswege ten deel viel. Op grond der mij van goeder hand verstrekte mededeelingen, onderstel ik gaarne dat er aan „kleingeestige ministeriële wraakoefening" niet gedacht is, en dat ook de uitdrukking: „uit 's lands dienst *gejaagd*", letterlijk opgenomen, te ver gaat. De regels, waar zij voorkomt, leze men, in verband met zijne pensionering, aldus [1]).

„De man die, gedurende eene reeks van jaren, als secretarisgeneraal van koloniën, als lid en waarnemend vice-president van den Raad van Nederlandsch-Indië, met zeldzame begaafdheid, uitstekende diensten bewees, deze verdienstelijke staatsambtenaar wordt, in de volle kracht van den mannelijken leeftijd ter zijde gesteld. Waarom? was het, omdat hij, als volksvertegenwoordiger, zonder gedienstige verbloeming, zijn

---

[1]) T. a. pl. Blz. 30.

ongunstig oordeel over de handelwijs van het Kabinet uitsprak? Zoo ja, dan is dit een antecedent, veelbelovend voor de rust van elke rigting die meesteres van het bewind wordt, meer althans dan voor de constitutionele opvoeding der Natie. — Of is het omdat er, tusschen den landvoogd en het raadslid, een te groot verschil van gevoelen zijn zou? dan moet ik aannemen dat de Raad van Indië (mijns inziens, vooral tot openhartigheid van weêrspraak en kritiek geroepen) een minder eervolle taak heeft dan ik mij voorgesteld had."

De hartstogtelijkheid tegen Keuchenius te exploiteren, al wat in Keuchenius laakbaar is of schijnt, op te halen, breed uit te meten, zich daarin te verdiepen, om aldus de toetsing der wederzijdsche beginselen en bedoelingen te ontgaan, ziedaar, in haar eenvoud of slimheid, de strekking der vertoogen in het *Dagblad.*

Door deze jammerlijke taktiek ben ik, ook ditmaal, teleurgesteld in mijne verwachting van, met eenige degelijkheid, met eenige duidelijkheid, *iets meer dan niets* te vernemen omtrent de tegenwoordige gedragslijn der *koloniaal-conservatieve* rigting.

In mijn opstel *Mr. Keuchenius en zijne wederpartijders in* 1869 had ik, op twee punten vooral, de aandacht gevestigd.

Vooreerst, had ik niet ontveinsd dat de tegenstelling van 1866 en 1868, van *brief* en *program*, mij toescheen het werk van hatelijkheid en overdrijving; dat ik, in het onloochenbaar verschil dezer stukken, geen verschil zag van beginsel, geen ommekeer vergelijkbaar met de politieke metamorfozen, in de laatste jaren hier te lande frequent.

Ten anderen, had ik, omtrent hetgeen in 1869 de kern van den kolonialen strijd uitmaakt, mijne meening ter beoordeeling voorgelegd.

De gelegenheid voor den hoofd-redacteur van het *Dagblad* om met de meest vermaarde koloniale behoudsliên in het geheele land, en bepaaldelijk in de residentie, te rade te gaan, deed mij de hoop voeden op een eenigzins doeltreffend antwoord.

Te vergeefs. Vluchtig, maar des te meer uit de hoogte en peremptoir, was op de eerste bedenking het antwoord. — Op het tweede, voor het geheele Vaderland gewigtigste punt, zweeg men.

Zag men welligt, door op Keuchenius te staren, de principiële kwestie voorbij?

Ik twijfel er aan. Tegen onoplettendheid, die mij niet onwaarschijnlijk voorkwam, had ik een, naar ik mij vleide, krachtig behoedmiddel gebruikt. Dikwijls is men vindingrijk in voorwendselen om het *débat* te ontgaan of zoodra mogelijk te sluiten. Daarom had ik mij uitgelaten op een toon, waarvan ik op het prikkelbaar gestel, zoo al niet van den redacteur van het *Dagblad*, althans van zijne toeziende voogden en van de koloniaal-conservatieven in 't algemeen, gunstige werking te gemoet zag.

„Begrijpelijk is het dat de conservatieve partij zich met de beantwoording dezer vragen liever niet inlaat.

Begrijpelijk ook dat de waardigheid en kalmte waarmeê Keuchenius, in zijn nieuwen en belangrijken werkkring, het *débat* opent, een reden te meer is om het onverwijld, kon het zijn, te sluiten.

Van daar de Brief en zijn uitlegging. Met dien man zonder karakter, met dien gewetenloozen ijveraar, met dien „nieuw verrezen publicist," laat zich iemand als de hoofdredacteur van *het Dagblad van 's Gravenhage* (billijkerwijs op onveranderlijkheid van politieke overtuiging gesteld en aan het belang van Nederland en Indië gedachtig) niet in.

Het is, in 1869, het tweede bedrijf der tooneelvertooning, waarvan, in November 1866, het eerste tegen „den banierdrager eener revolutionaire factie" gespeeld werd."

Tegen deze tamelijk onzachte proefneming was de zwijgenstaktiek bestand. Doch ook dit is weinigbeduidend, vergeleken met hetgeen verder plaats had.

Het *Tijdschrift voor Nederlands Indië* had van Keuchenius voorwoord, van *de Stem uit Indië* gezegd: „Eene stem die, zoowel om den persoon die haar doet hooren, als om de waardige en gemoedelijke wijs waarop die wordt geuit, *weerklank verdient te hebben in geheel Nederland.*" – Ik had er op gewezen. Het *Dagblad* maakt er zich van af, want, zegt het, deze eervolle vermelding geldt eenigermate een bondgenoot. *Atqui ergo.* Van oordeel dus dat, uit goedkeuring of blaam in tijdschrift of dagblad, slechts kan worden afgeleid dat er van geestverwant of wederpartijder spraak is.

Doch het Tijdschrift *voor Nederlandsch Indië* heeft sedert meer geleverd dan de aldus gewraakte zinsneê. Een uitvoerige beoordeeling van mijn opstel, door iemand die stembevoegd is, den heer N. G. Pierson. Een koloniale en financiële specialiteit, wiens voorlezingen over het kultuur-stelsel het aanvankelijk reeds, meer dan menige adviesen en vertoogen, door de eenvoudigheid der historische toetsing, hebben gedepopularizeerd, en wien, niettegenstaande dergelijke ketterijen, de zeldzame onderscheiding te beurt viel van, reeds op jeugdigen leeftijd, tot de gewigtige betrekking van Directeur der Nederlandsche Bank te worden benoemd.

Aan mijne meening, zoowel omtrent den Brief vergeleken met het Program, als omtrent de *cardo questionis* in het koloniale vraagstuk, heeft hij het zegel van zijn veelbeteekenend oordeel gehecht.

„Het zou ijdel zijn te loochenen dat tusschen den brief en de latere geschriften van den heer Keuchenius verschil

bestaat." — Even als ik zelf, stelt de heer Pierson dit verschil op den voorgrond. Doch ook hij beantwoordt de vraag: *hoedanig* is het onloochenbaar verschil? aldus.

„De zaak wordt eerst duidelijk, naar ik meen, wanneer men zich afvraagt *welk* verschil tusschen den heer Keuchenius van 1866 en dien van 1869 bestaat. Bespeuren wij een verschil van beginsel? Het *Dagblad* is er met al zijn scherpzinnigheid niet in geslaagd, dit aan te toonen. In 1866 kent Keuchenius aan de kultuurwet de strekking toe van, „onder den schijn van de inlandsche bevolking met landeigendom te begiftigen, een stelsel van landroof in het leven te roepen." Maar loochende hij hiermede de nadeelen van het communaal grondbezit, de wenschelijkheid om het, niet nu maar later, door individuëelen eigendom te vervangen? „Van toekenning van grondeigendom," zegt hij, „zou ik voorloopig niet willen weten." Maar tevens geeft hij aan, hoe hij langzamerhand daartoe komen wil. — In 1866 is hij van meening, dat de koffiecultuur „om verschillende redenen op dit oogenblik nog niet kan worden losgelaten," en bepaalt hij zich tot de aanbeveling om de betaling aan de koffieplanters tot *f* 14 en *f* 15 te verhoogen; maar warme ingenomenheid met het kultuurstelsel als zoodanig legt hij nergens aan den dag. — In 1866 schrikt hij nog terug voor de onbewimpelde verklaring, in de Memorie van Toelichting der kultuurwet neêrgelegd, dat al de voordeelen tot hiertoe van het kultuurstelsel geoogst, verkregen zijn ten koste van de welvaart van de bevolking. Zij zal, vreest hij, „aan een bandelooze „drukpers . . . een duurzame stof opleveren van opruiing der inlandsche „bevolking tegen hare dusgenoemde onrechtvaardige en roofzieke overheerschers." Maar te vergeefs zoekt men naar het bewijs, dat Keuchenius deze verklaring niet enkel onvoorzichtig, maar ook onjuist achtte. Waarschijnlijk kwam zij hem juist daarom zoo gevaarlijk voor, omdat hij inzag dat zij onwederlegbaar was. — Het blijkt dus, dat Keuchenius in 1866 geen enkel *beginsel* heeft bestreden dat hij in 1869 verdedigd heeft."

Treffend overzigt en volkomen vrijspraak! In zijne welwillendheid voor mij, voegt Pierson, deskundig bij uitnemendheid,

er nog bij. „Wie zich hiervan nog beter wil overtuigen, herleze bl. 12-17 van de brochure van den heer Groen. Het daar geleverde betoog schijnt mij geheel afdoende."

Nu zal het *Dagblad*, en wie met het *Dagblad* homogeen is, beweren welligt: „dit is een strik aan uwe eigenliefde gespannen." Mogelijk is het, en of ik het al ontken, baat niet. Maar dit doet niets ter zake. Want ook aldus blijft het even opmerkenswaard dat van dit kernachtig *résumé*, waarmeê het geheele motief der publiekmaking van den Brief, als bewijs eener verloochening van beginselen, wegvalt, noch in het Dagblad, noch in eene der talrijke couranten, waarmeê het van lieverlede in het geheele land omkranst werd, zoo ver ik weet, melding gemaakt is.

Evenzeer in het *stellen van de kwestie* (waaromtrent ik van de *conservatieve partij* te vergeefs inlichting gevraagd heb) beweert Pierson dat ik mij niet vergist heb. De twee bladzijden waarin ik mij desaangaande heb uitgelaten, worden zelfs met ingenomenheid vermeld.

„Voor diegenen, die de geschriften van den heer Groen van Prinsterer van de laatste jaren met oplettendheid gelezen hadden, was het nauwelijks twijfelachtig meer, voor welke koloniale richting de heer Groen de meeste sympathie gevoelde. Herhaaldelijk liet hij zich over de koloniale quaestie uit op eene wijze, die den conservatieven niet welgevallig kon zijn. Niettemin waren zijne woorden altijd zoo voorzichtig gesteld, dat er moeilijk iets uit te bewijzen viel, en bij herstemmingen voor de Tweede Kamer ondersteunde hij meermalen, op onverklaarbare wijze, de conservatieve candidaten. Maar na deze laatste brochure mogen wij thans met genoegzame zekerheid constateeren, dat de leider der antirevolutionaire partij, wat hij ook vroeger geweest is, thans op koloniaal gebied homogeen is geworden met zijn vriend Keuchenius.

„Mocht iemand vragen, waaraan ik die zekerheid ontleen, en er op wijzen dat in de geheele brochure niets voorkomt, dat een koloniale geloofsbelijdenis mag heeten, dan is dit mijn antwoord: Men kan een

quaestie zoodanig formuleeren, dat men tevens op de meest besliste wijze partij kiest. Wanneer een eerlijk man, na langen twijfel over de gedragslijn die hij met betrekking tot een of ander punt te volgen heeft, eindelijk besluit dat hij te kiezen heeft tusschen recht en onrecht, dan is het niet onzeker meer, hoedanig zijne beslissing zal uitvallen. Zoodra de quaestie zich onder dien vorm aan hem voordeed, hield zij op een quaestie te zijn. Deze opmerking is hier van toepassing. Om het te bewijzen behoef ik slechts een tweetal bladzijden uit de brochure van den heer Groen te laten volgen (p. 25—27) . . . Zij zijn in elk opzicht onze volle opmerkzaamheid waardig."

Met uw verlof! Dat ik met mijn vriend Keuchenius thans op koloniaal gebied homogeen ben geworden, is eene verklaring die ik nog niet onderschrijf; die mij, bij de herinnering aan het schrikverwekkende der vertoogen van conservatieve wijsheid, eenigzins huiverig maakt. Ik houd mij tot het uitbrengen van een stellig oordeel nog onbevoegd. Dit evenwel wordt mij duidelijk dat ik, en velen mijner geloofsgenooten meer nog dan ik, uit de leerschool van de koloniale behoudslieden, voorbarig en onbeziens, veel voor onwederlegbaar hebben aangenomen, wat nu zeer twijfelachtig schijnt en althans nadere toetsing vereischt. Met des te meer ernst, ook uit dien hoofde, doe ik opmerken dat de *conservatieve partij*, in haar ijver om Keuchenius in een ongunstig licht te stellen, de geheele reeks der vragen waaromtrent ik, zoo mijne opvatting onjuist is, een teregtwijzend antwoord verwachtte, ter zij liet.

Later, zoo het mij doenlijk is, deel ik, uit het opstel van den heer N. G. Pierson, nog het een en ander meê, dat, met het oog op de verkiezingen van Junij, allezins opmerking verdient. — Bedrieg ik mij niet, dan is de vrees voor slooping van het kultuurstelsel de voornaamste oorzaak ge-

weest der *inlijving* in de conservatieve partij, onder het vorig Kabinet, en van den geheelen nasleep der schroomelijke gevolgen, die een daaruit geboren onvoorwaardelijk ministerialisme, voor de onderwijskwestie niet slechts, maar ook voor het constitutionele vraagstuk der verhouding van Kroon en Kamer, gehad heeft.

Laat ons de conservatieven daarover niet hard vallen. *Ons voegt geen beschuldiging, maar zelfverwijt.*

Misschien zou ik dit niet zoo kort weg, zoo *crument*, durven ter neêr schrijven, indien ik niet door eenige regels van Pierson wierd bemoedigd, waar hij een door de liberalen begane fout aanwijst. — „Is het misschien niet goed hierop te wijzen?" dus vraagt hij. „De Juni-verkiezingen staan voor de deur: is het niet onstaatkundig, thans, naar het voorbeeld van prof. Buijs, de fouten der liberalen te vermelden?"

Zie hier het antwoord.— „Als of die fouten voor iemand verborgen waren en zelfkritiek ons niet meer verhoogde dan vernederde! Laten zij, die op dit punt zoo angstvallig zijn, de brochures van den heer Groen toch herlezen; de heer Groen doet tegenwoordig bijkans niets anders dan zijn eigen partij de les lezen. Op de meest meêdogenlooze wijze valt hij haar aan; ja de hardste waarheden moet zij uit zijn mond vernemen. — *Het blijkt echter niet, dat, ten gevolge van deze handelwijs, de antirevolutionaire partij in den laatsten tijd verzwakt is, hetzij in aantal of in zedelijke kracht.*"

De Mail uit Nederlandsch Oost-Indie is, terwijl ik de vorige bladzijden schreef, aangekomen, en heeft ons van Mr. Keuchenius (zie de noot hierboven, blz. 5) zeer goede tijding gebragt. In bijzonderheden aan te wijzen de merkwaardige behendigheid van het *Dagblad*, ter verbloeming eener aanvankelijke neêrlaag, zou mij nu te ver leiden. Wenschelijk is

het dat, door onze christelijke maandschriften en weekbladen, meer dan tot dus ver, op de artikelen van onzen geloofsgenoot, van wien, voor Nederland en Kolonie, nog vrij wat is te leeren, worde gelet. Bij voortduring van een veeljarig laodiceïsme wordt men op geenerlei wijs gebaat; maar, zoo er bij de christenen eenige belangstelling is in de toekomst van het Land, zoo hun veerkracht niet enkel of vooral in bespiegelingen, zonder eenige praktische toepasselijkheid, en in de jammerlijkheden van onderlinge tweedragt openbaar wordt, dan kunnen wij, en wij vooral, uit *het N. B. Handelsblad* veel nut trekken.

Dan geef ik Keuchenius, in het niet opvolgen van mijn raad om in de parlementaire loopbaan te volharden, gelijk. „Wij gingen henen," schrijft hij „in de overtuiging, dat onze constitutionele regeringsvorm, door de dwaling vooral, die Nederland en onze beste vrienden tegenover Indie koesterden, eene dier phases van hardhoorigheid en ongevoeligheid, van spraakverwarring en hartstogtelijkheid was ingetreden, waarin hij, die *buiten* de vertegenwoordiging staat, meer kans heeft van gehoord te worden dan ieder, die er aan deel neemt; gelijk iemand, die zich aan den weg bevindt, vaak met meer hoop op goeden uitslag den naderenden spoortrein voor het dreigende gevaar waarschuwt, dan ieder ander, die in den trein zelven gezeten is."

De twee woordvoerders van de *koloniaal-conservatieve* rigting in Nederland en in Indie, de heer Lion en de heer Busken Huet, zijn bij uitstek bekwaam; beiden ook te schrander om mij een opmerking die ik niet verzwijgen mag, ten kwade te duiden. Namelijk, dat er, in de keus dezer publicisten, wel iets min of meer bevreemdend is voor eene partij, die somtijds op het bondgenootschap der *christelijk-historische* rigting prijs stelt: ja wat meer is, waarin, nu vooral, menigeen wordt aangetroffen die, even als wij, enkel in vasthouding van het Evangelie de redding van het land ziet.

Merkwaardig is, uit dit oogpunt, de ingenomenheid waarmeê het *Dagblad* van 12 April eene, zegt het, „allezins behartigenswaardige beschouwing" uit de *Java-Bode* meêdeelt. In de volgende regels vooral ontwaart men hoe de redacteur van dien conservatieven *Bode*, de voortreffelijke stylist, door den minister Hasselman met eene confidentiële zending van zeer gewigtigen aard belast, de heer Busken Huët, wel is waar, om geen abonnenten te kwetsen, zich intoomt, maar evenwel, met de hem eigen geestigheid, Keuchenius, als Christen die het Evangelie ernstig opneemt, *persifleert*.

„Bij Keuchenius staat de godsdienstige kwestie in alles op den voorgrond. Werd in vroeger tijd door zijne tegenstanders beweerd, dat hij naar de betrekking van predikant-generaal van Nederlandsch-Indië dong, thans verwijten zij hem, dat hij van zijn blad eene kerkelijke courant maakt. Onvriendelijke kwalifikatiën; doch op wier bodem, ook onzes inziens, een juist oordeel ligt. De heer Keuchenius wil wel, dat Indië eene maatschappelijke hervorming ondergaan zal, maar hij wil dat niet onvoorwaardelijk. Het godsdienstige gaat bij hem boven het maatschappelijke, en volgens hem zal Nederlands schuld aan Indië niet afgelost zijn, voor en aleer Indië in het bezit zal zijn gesteld van een bepaalden vorm van godsvereering.

Aangezien wij ons stellig voorgenomen hebben over dit punt niet te redetwisten, gevoelen wij des te meer vrijheid, het aan te merken als een der gegevens tot kenschetsing der zienswijze van onzen bestrijder. . . .

Hij zwijgt over koloniale aangelegenheden, niet-alleen omdat de aanzienlijke betrekkingen, vroeger door hem bekleed, hem, indien hij sprak, ten overstaan van het publiek de verpligting zouden opleggen, niet anders als in de gedaante van een zwaar geharnast kampvechter en hervormer op te treden, maar ook en vooral, omdat niet de koloniale politiek, maar het godsdienstig geloof zijne liefde is. Als publiek persoon is de eerste plaats in zijn hart bezet door de religie."

„Bij Keuchenius staat de godsdienstige kwestie in alles op

den voorgrond." Door medechristenen zal hij, om hetgeen aan de heeren Lion en Busken Huet ongepast en belachelijk voorkomt, des te hooger worden geschat.

De heer Busken-Huet voegt er nog bij: „Gepreoccupeerd door de godsdienstige kwestie, kan hij aan de koloniale slechts de helft van zijn gemoed wijden." — De helft slechts. Aangenomen dat de berekening juist zij, ook dan zou ik mij vleijen dat, tegen zijne gecoalizeerde talentvolle wederpartijders, Keuchenius, van nabij en sedert lang met de Indische toestanden nog al bekend, als *koloniale specialiteit*, bij de verdeeldheid van zijn gemoed, ook aan „de helft" genoeg heeft.

Thans neem ik de vrijheid, in naam van de *christelijk-historische rigting*, wier vertrouwen ik meen of wensch nog niet te hebben verbeurd, aan de *conservatieve partij*, vooral ook aan de *algemeene kiesvereeniging* (ter meerdere *specializering*, kon het zijn, van haar program) andermaal de twee bladzijden voor te leggen, waarop het *Dagblad van 's Gravenhage* niet gelet, en die de heer N. G. Pierson der opmerkzaamheid waardig gekeurd heeft.

„Met groote behoedzaamheid wensch ik mij over koloniale vraagstukken te blijven uiten; maar ik ontveins niet mijne bevreemding over de wijs waarop door de conservatieven de vraag omtrent de handhaving van het kultuurstelsel doorgaans, ook nog dezer dagen, geformuleerd wordt.

De vraag is, dunkt mij, thans niet: Of de oostersche volken naar westersche begrippen moeten worden geregeerd? Of de belasting op Java niet beter in *arbeid* dan in *geld* wordt betaald? Of het kultuurstelsel niet een middel tot ontwikkeling van den Javaan had kunnen zijn en ook eenigermate geweest is?

Maar de vraag is wèl:

Of er niet spanning en overspanning van dit stelsel, ter onverwijlde voorziening in den financiëlen nood van het moederland, plaats gehad heeft? Of het systeem van ontwikkeling niet aldus in een hefboom ter *exploitatie* en de staat in een *fortuinzoeker* ontaard is? Of niet aldus, ter opvoering van het batig slot, de stoffelijke en de zedelijke welvaart van den Javaan meermalen te zeer op den achtergrond geraakt is?

De vraag is wèl:

Of er in 1869 mogelijkheid bestaat om het kultuurstelsel van weleer, als had de toestand der kolonie geenerlei verandering ondergaan, te behouden? Of de aanvankelijke concurrentie met de particuliere nijverheid niet reeds sedert geruimen tijd de willekeurige bepaling van lage dagloonen, waarin voornamelijk de financiële kracht van het kultuurstelsel bestaat, onmogelijk maakt?

De vraag is wèl:

Of niet, bij het Regerings-reglement van 1854, de langzame loslating van het kultuurstelsel ontegenzeggelijk en onherroepelijk beslist is? Of niet, sedert dien tijd, een aantal aan dat Reglement ontleende beginselen en maatregelen, die de kennelijke strekking hadden om de vroegere orde van zaken te wijzigen, eenen onberekenbaren en onherroepelijken invloed gehad hebben? Of men, door zich vast te klemmen, enkel aan den eisch van instandhouding der kultures, als of er in Art. 56 niets meer stond, niet tegen het Regerings-reglement en tegen de reeds tot stand gekomen verandering der toestanden, even onwettig als dwaselijk, *reageert?*

De vraag is wèl:

Of niet juist die koloniale capaciteiten op wier gezag de conservatieve partij bovenal gesteund heeft, als getuigen tegen haar kunnen worden geciteerd? Of niet de leus van den graaf van den Bosch: „Beter geene producten dan die met krenking

van pligten die wij aan de bevolking verschuldigd zijn te verkrijgen," ten waarborge verstrekt dat hij, met weerzin, aan eene alle vroegere berekeningen te buiten gaande uitbreiding der cultures de hand geleend heeft? Of niet de heer Baud, die het cultuurstelsel, als een noodzakelijk kwaad, aanvaard had, zich met den meesten ernst zou verzetten tegen eene interpretatie van Art. 56, die letter en geest der overgangsbepaling ter zij stelt? Of niet de heer Mijer, lofredenaar en, als ware het, verpersoonlijking van het systeem, zich tegen zijn eigen troetelkind gekeerd heeft? Toen hij, tot algemeene verbazing, 's Gravenhage, waar de dag voor doeltreffende gedachtenwisseling aanbrak, verliet. Toen hij, ter feitelijke weerspreking zijner, zoo het scheen, met den gloed eener onwankelbare overtuiging, uitgesproken adviezen, naar Buitenzorg vertrok."

Op deze vier vragen zouden velen met mij zeer gaarne een duidelijk antwoord ontvangen. Er zijn, in het opstel van den heer N. G. Pierson, wenken omtrent gewijzigde partijformatie (*la transformation des partis*), waarop de *koloniaal-conservatieve partij*, in haar eigen belang, acht zal behooren te slaan.

Zoo het noodig ware uit de vier vragen eene keus te doen, dan liefst de derde: „Of gij niet tegen het Regeringsreglement en tegen de reeds tot stand gekomen verandering der toestanden, even onwettig als dwaselijk, *reageert?*"

In verband ook met hetgeen, in 1866, Keuchenius omtrent de heiligheid van den eed op den voorgrond gesteld heeft.

„Als lid van den Raad van Nederl. Indië, ben ik, vijf jaren en langer, verpligt geweest mijn gevoelen over de gewigtigste regeringshandelingen uit te spreken, en ik heb dus van mijne beginselen geen geheim kunnen

maken. Ik heb in die betrekking moeten zweren de wetten van Ned. Indië te zullen handhaven en de welvaart van Ned. Indië te zullen bevorderen. Met dien eed heb ik het nooit kunnen overeenbrengen, alleen het eerste lid van art. 56 R. R. te lezen en geheel het overige gedeelte van die bepaling voorbij te zien. En dàt zouden vele conservatieven, misschien ook wel de redactie van het *Dagblad*, verlangen; maar daartoe leen ik mij niet, zoo min in het belang van *Indië* als in dat van *Nederland*."

„*Begrijpelijk* is het dat de conservatieve partij zich met de beantwoording dezer vragen niet inlaat." — Zoo schreef ik in Februarij.

Thans, dunkt mij, zou het, ten ware zij op zegevierende beantwoording geenerlei kans ziet, *onbegrijpelijk* zijn.

's Hage, 23 April 1869.

☞ Het derde stuk: CONSERVATIEVE JOURNALISTIEK,
is ter perse.

AAN

DE CONSERVATIEVE PARTIJ.

DOOR

Mr. GROEN VAN PRINSTERER.

III.

CONSERVATIEVE JOURNALISTIEK.

AMSTERDAM,
H. HÖVEKER.
1869.

AAN

DE CONSERVATIEVE PARTIJ.

DOOR

Mr. GROEN VAN PRINSTERER.

III.

CONSERVATIEVE JOURNALISTIEK.

AMSTERDAM,
H. HÖVEKER.
1869.

GEDRUKT BIJ H. P. DE SWART EN ZOON.

De *mail uit Indië* is aangekomen. „Keuchenius, waar hij zelf kan optreden, behoeft mijne verdediging niet." — Deze uitspraak, schreef ik, wordt luisterrijk gestaafd.

Dit zal niet zoo gaaf erkend worden door de lezers enkel van het *Dagblad van 's Gravenhage.*

De lezers van het *N. Bat. Handelsblad* zijn tot dusver in het Moederland niet talrijk. Men vergenoegt zich met hetgeen door andere couranten wordt medegedeeld. Onze christelijke maandschriften en weekbladen zijn bij uitstek spaarzaam. De wederpartijders van Keuchenius geven niet alles. Ik wil trachten eenigzins aan te vullen wat aan de mededeeling van het *Dagblad* ontbreekt.

Het *N. Bataviaasch Handelsblad van* 9 *Maart* bevat drie artikelen van Keuchenius, als begin van zijn Antwoord aan het *Dagblad.* Onder den titel: *Conservatieve wraakoefening en anti-revolutionaire verdediging.*

Overneming en toelichting, inzonderheid van het laatste artikel, zal welligt een denkbeeld geven van den aard en ernst dezer *overzeesche polemiek*, volledíger dan uit het *Dagblad.*

Tevens zal het eene bijdrage zijn ter aanwijzing van de *actuële* verhouding der partijen omtrent het koloniale vraagstuk, en ter waardering, ook op koloniaal terrein, van *conservatieve Journalistiek.*

I.

CONSERVATIEVE WRAAKOEFENING EN ANTI-REVOLUTIONAIRE VERDEDIGING.

Dit artikel, waaruit ik slechts het voornaamste meêdeel, begint aldus:

„De „Stem in Indië, ook tot Nederland" is tot ons vaderland doorgedrongen, en daar, gelijk wij bij het bestaan van partijen en partijschappen, vermoeden konden, met verschillenden indruk ontvangen.

Het Dagblad van 's Gravenhage viel terstond op onze stelling dat het cultuurstelsel niet behouden *kan* noch *mag* worden; dat daarmede ook van het batig slot moet worden afgezien, en dat, indien ter voorziening in de behoeften en ter schadeloosstelling van het moederland een vaste jaarlijksche geldelijke bijdrage moet in de plaats treden, aan het Indisch Bestuur, door uitbreiding zijner bevoegdheid, en door wijziging zijner inrigtingen van wetgeving en regtsbedeeling, de vrijheid behoort gelaten te worden, tot naleving ook zijner geldelijke verpligtingen tegenover het moederland, de middelen vast te stellen en aan te wenden, die tot de ontwikkeling van Indië en tot verkrijging van zekere inkomsten uit een niet langer onzeker belastingstelsel kunnen leiden.

Het riep reeds den eersten dag, na zijne lezers met die stelling te hebben bekend gemaakt:

„Het is *revolutie* van top tot teen, met de afscheiding van Indië van „Nederland tot einddoel.

„In Nederland zal men er van schrikken: en toch zegt de heer „Keuchenius *niets anders* dan wat de heeren de Waal en van Bosse in

„de afgeloopen weken aan de Staten-Generaal hebben medegedeeld. Het „verschil ligt alleen hierin: de laatste spraken „parlementair," dat is: „in een vorm, geschikt om kortzigtigen het gevaar niet te doen zien of „om aan flaauwe mannen een voorwendsel te geven van meê te gaan. „De heer Keuchenius voert daarentegen de taal van den dagbladschrijver, „dat is, hij zegt rondweg waarop het staat.

„Wij hopen, dat dit programma van den heer Keuchenius, zoo in „allen deele met dat der tegenwoordige Ministers overeenkomende, „althans voor de *Eerste Kamer* niet zonder nut zal voorbijgaan." "....

„De Eerste Kamer liet zich echter door het noodgeschrei van het Dagblad en door de beweerde overeenkomst tusschen den Minister de Waal en ons niet afschrikken; op den 13 Januarij 1869 werd door haar, — wat eene zeldzaamheid mag genoemd worden, — het wetsontwerp tot vaststelling van het IXde hoofdstuk der staatsbegrooting voor 1869 (Departement Koloniën), met *algemeene stemmen* aangenomen."...

„Het Dagblad van 's Gravenhage achtte nu het oogenblik gekomen, waarop de invloed, dien ons geschrift of onze latere vertoogen misschien zouden kunnen uitoefenen, moest gedood worden.

Begon het met ons programma te ontleden en onze beweringen te wederleggen?

Toonde het, met het oog op art. 56 en alle andere bepalingen, van het Indische Regeringsreglement aan, dat het cultuurstelsel kan en mag behouden worden; en dat het, in zijnen tegenwoordigen toestand, een kleed gelijkt, waarop nog geen enkele smet rust en welks stof nog even frisch en nieuw is als weleer?

Betoogde het, dat bij wegkwijning en verval van dit op enkelen en zeer ongelijkmatig drukkende middel van belastingsheffing, geen ander belastingstelsel noodig zijn zoude ter verkrijging van de inkomsten, vereischt zoowel tot bestrijding van de uitgaven der Indische staatsdienst, als tot kwijtschelding der geldelijke verpligtingen, die Indië tegenover Nederland zouden worden opgelegd?

Stelde het de uitnemendheid in het licht van het voorregt, aan Java

toegedacht om te voorzien in den nood van het Moederland; de behoeften der Oost- en de tekorten der West-Indische bezittingen, en om werkzaam te zijn tot den aanbouw van spoorwegen en bruggen buiten het eiland en de vrijmaking van Afrikaansche slaven?

Verdedigde het den eeuwigen bloei van den koffijboom, de duurzame deugdelijkheid van zijne vrucht en de bestendigheid van hare waarde?

Beweerde het, dat de conservatieve partij altijd, maar vooral onder het vorig bewind, blijken had gegeven van beginselvastheid, van onverzettelijkheid, van wilskracht, en van ernst om het doel, door haar beöogd, na te streven?

Leverde het het bewijs, dat de optreding van den heer Huët, als orgaan der conservatieve partij, niet vergeleken mag worden met eene wolk, die onze dorre staatkundige aarde met de hoop op milden regen verblijdt?

Werd het door het Dagblad beweerd en gestaafd, dat het juist aan de *sterke hand* der drie Ministers van Kolonien, die achtereenvolgens in het Kabinet-van Zuylen hebben zitting gehad, en aan de *krachtige verdediging* van eene met frissche krachten door den heer Hasselman toegeruste drukpers moet worden toegeschreven, dat de conservatieve rigting op koloniaal gebied in aanzien geklommen, de schaar harer bewonderaars vermeerderd en de bloei van het door haar geliefde stelsel wederom voor eene lange reeks van jaren, door de noodige maatregelen en verordeningen verzekerd is?

Stelde het het Nederlandsche volk gerust, dat, dank zij der tooverroede waarover het vorig Ministerie in velerlei opzigt te beschikken had, in Indië welvaart en zekerheid zijn wedergekeerd?

Voor als nog treedt het Dagblad niet in eene dezer vragen. . . .

Het Dagblad wenscht, gelijk het schijnt, daarvoor de oogen te sluiten: het bezigt een ander wapen; het randt onze persoonlijkheid aan, alsof met de vertrouwbaarheid van deze, ook al hetgene door ons of door anderen in overeenstemming met ons, gezegd wordt, de waarheid, die het met zich draagt, zoude verloren hebben.

Het Dagblad bedient zich daartoe van een particulieren brief, door ons aan den heer *de Sturler*, gepensioneerd Majoor der Indische Artillerie en thans te Leiden woonachtig, op 8 Februarij 1866 geschreven.

Wij hebben dien brief, waarvan wij voor ons-zelve geen afschrift genomen hebben, en dien wij niet voor openbaarmaking bestemd achtten, thans voor het eerst teruggezien; en vernemen, dat hij moet strekken om ons den naam van: „man van karakter" met dien van „partijman" te doen verwisselen.

Wij haasten ons dien brief en het daartoe betrekking hebbende artikel van het Dagblad mede te deelen en hebben het voornemen eenige artikekel te wijden, zoo wel aan de toelichting van ons gedrag als aan de toetsing van de daaruit door het Dagblad gemaakte gevolgtrekkingen."

Eenige artikelen worden door Keuchenius toegezegd. Dit eerste is in de *Java-Bode* beantwoord door Huët.
Beide stukken zijn overgenomen in het *Dagblad.*

„De Mail uit Nederlandsch Oost-Indië, bevat als algemeen nieuws niets dan de officiële bevestiging van onze voorspelling, dat ook in Indië de inkomsten schromelijk achteruitgaan.

Overigens was op Java in de Europesche kringen de groote questie van den dag: het bekend worden van Mr. Keuchenius' brief van 8 Februarij 1866, door het *Dagblad* van 21 Januarij 1869 gepubliceerd.

Mr. Keuchenius heeft er een paar artikelen over geschreven en de heer Huët heeft hem geantwoord.

Wij geven aan onze lezers het eerste artikel van mr. Keuchenius in zijn geheel ter overweging en den inhoud van het tweede; zoo ook deelen wij het antwoord mede van den heer Huët, hetgeen — het Hollandsch publiek zal het volmondig met ons eens zijn — zóó meesterlijk is, dat voorloopig van onze zijde geen antwoord noodig kan zijn." [1])

---

[1]) *Bijvoegsel van* 20 *April.* — Aldaar kan men het artikel van Keuchenius in zijn geheel lezen, en voorts zelf oordeelen in hoe ver het *meesterlijke* van het antwoord zich verder dan tot aanranding der persoonlijkheid van Keuchenius uitstrekt.

II.

VOORLOOPIGE HERINNERING AAN PARLEMENTAIRE HANDELINGEN.

Dit opstel behelst de zeer beknopte en desniettemin zeer duidelijke ontzenuwing der verwijten, als of er tusschen den Brief van 1866 en het Program van 1868 verschil in beginsel bestond.

„Alvorens voorttegaan met onze beantwoording van het Dagblad van 's Gravenhage, waarvan het gereed zijnde gedeelte voor heden niet kon worden afgedrukt, wenschen wij bij onze lezers in herinnering te brengen de allereerste door ons in de Tweede Kamer der Staten-Generaal uitgesprokene redevoeringen.

Het blijkt daaruit dat wij reeds den 28 Augustus 1866 er op gewezen hebben, dat het cultuurstelsel niet behouden kon noch mogt worden. Een wensch, in Februarij 1866 uitgesproken, dat de prijs, die aan de bevolking voor de door haar geleverde pikol koffij wordt uitgekeerd, voorloopig zoude worden gesteld op *f* 15,— per pikol, is geenszins met de toen en thans verdedigde stelling, dat het cultuurstelsel voor een ander belastingstelsel zal moeten wijken, en dit einddoel voortaan bij elken regeringsmaatregel behoort te worden in het oog gehouden, in strijd.

Het door ons geüit verlangen, dat aan de suiker-contractanten, wegens al de nieuwe lasten, die hun, in het belang der bevolking en der Regering waren opgelegd, een hoogere betaling van *f* 1,—, voor elke aan het Land geleverde pikol suiker, zoude worden uitgekeerd, pleitte niet voor onze ingenomenheid met het cultuurstelsel; het was enkel een gevolg van het besef van billijkheid, dat ook de Regering, die over 2/3 van het suiker-

product beschikte, een deel droeg der kosten van voortbrenging, waarmede de suikerondernemingen door verschillende regeringsmaatregelen bezwaard en tot een staat van kwijning gebragt waren geworden.

Herhaaldelijk hebben wij in de Kamer of elders de meening uitgesproken, dat de dusgenoemde cultuurwet van den Minister Fransen van de Putte, — en wij hadden bij ons schrijven van Februarij 1866 alleen het *eerste* ontwerp in het oog, daar het *tweede* eerst den 6 April 1866 is ingediend — in plaats van een stelsel van landbezit, een stelsel van landroof op Java zoude hebben in het leven geroepen. Ook nu zouden wij de bekrachtiging van dat *eerste* ontwerp van wet niet wenschen, even als de Minister Fransen van de Putte, blijkens de later door hem aangebrachte veranderingen, zelf daarmede geen genoegen heeft genomen.

De uitgifte in huur van woeste gronden voor den tijd van 40 jaren aan hem, die gronden heeft aangevraagd, zoude, afgescheiden van hetgene thans pleit voor eene uitgifte van gronden in erfpacht of eigendom, in 1866 reeds veel tot ontwikkeling der landbouwnijverheid in Indië hebben bijgedragen.

Bij het bespreken der belangen van den heer Roorda van Eijsinga in de Tweede Kamer, hebben wij, even als in eene andere betrekking, het stelsel van waarschuwingen aangeprezen ter beteugeling van de losbandigheden of uitspattingen, waartoe ook de drukpers in Indië, de Europesche zoo wel als de inlandsche, kan vervallen. Ook nu nog achten wij het wenschelijk, dat de drukpers in Indië, met het oog op de uiteenloopende belangen, die hier behooren te worden behartigd, en de verhouding, waarin de Europesche en de inlandsche maatschappij tegenover elkander geplaatst zijn, ingetogenheid in acht neme; en, wanneer tot uitzetting wordt overgegaan, eene uitzetting, waartegen schrijvers, drukkers en uitgevers herhaaldelijk van regeringswege zijn gewaarschuwd, verkieselijk boven zulk eene, als waarmede de heeren Roorda van Eijsinga en Nosse, onder het bestuur van den Gouverneur-Generaal Sloet van de Beele zijn *verrast* geworden.

Bij het lezen van ons oordeel, op 8 Februarij 1866 over den Minister Fransen van de Putte uitgesproken, zijn wij-zelve verbaasd geweest. Het schijnt, dat wij bij het schrijven daarvan gedeeld hebben in de algemeene

verontwaardiging, waaraan die Minister van de zijde van alle partijen, heeft blootgestaan, toen het voor het eerst in Nederland bekend werd dat de kapitein door den stuurman was overboord geworpen, en allerlei geruchten omtrent de oorzaken der verwijdering tusschen de Ministers Thorbecke en Fransen van de Putte in omloop waren.

Wij dragen liever het verwijt van voorbarig of inconsequent te zijn geweest in ons oordeel, dan dat wij de onregtvaardigheid zouden plegen van niet te erkennen, dat onze persoonlijke kennismaking met den heer Fransen van de Putte onze beschouwing omtrent hem zeer gewijzigd heeft; dat wij groote talenten in dien tegenwoordigen afgevaardigde hebben leeren onderscheiden; en dat de fouten of misgrepen, welke hem, als Minister, zouden kunnen worden ten laste gelegd, nimmer mogen doen vergeten, dat de heer Fransen van de Putte Java liefgehad en zijne welvaart en ontwikkeling, meer dan vele voorgangers en opvolgers aan het Departement van kolonien, begeerd heeft."

Het *Dagblad* citeert enkel het slot. Enkel de *amende honorable* aan den heer *Fransen van de Putte*, waaraan het de meest ongunstige uitlegging geeft en waaromtrent ik verwijs naar de wenken van N. G. Pierson over de *rehabilitatie* der liberalen in 1866—1868 door *conservatieve verkeerdheid.* [1])

---

[1]) In de historische kritiek komt veel op de dagteekening aan. De brief van K. is van 8 Febr. 1866. De juistheid zijner conjectuur, omtrent de reden zijner toenmalige verbolgenheid, wordt nader bevestigd door hetgeen ik, in Februarij 1866, zelf schreef. „Op zijn gunstigst genomen, onderstel ik dat de minister van koloniën aan inblazingen te veel gehoor gaf en, dien ten gevolge, aan hartstogtelijkheid te vrijen teugel gelaten heeft. Of is alles onwaar waarop de *Arnhemsche Courant* telkens heeft gezinspeeld? Heeft Thorbecke in den ministerraad niet reeds sedert geruimen tijd bejegeningen ondergaan, waardoor de positie, voor een man als hij, die op *égards* wel eenig regt heeft, ondragelijk gemaakt werd? — Het *over boord werpen van den kapitein* is ruwer, dit erken ik; doch beter nog voor den lijder dan wanneer hij, door dagelijksche kwellaadje gedwongen, zoo het heet, *uit eigen beweging vertrekt.*" *Parl. Stud. en Sch.* X.

„Een tweede artikel, dat mr. Keuchenius ter zijner verdediging (?) schrijft, onder den titel van: „*Voorloopige Herinnering van Parlementaire Handelingen*," besluit hij met eene amende *honorable (?)* aan den in zijn brief van Februarij 1866 zoo zeer verguisden Fransen van de Putte.

„Fransen van de Putte en *N. Rotterd. Ct.* zullen nu welligt te vreden zijn — en beiden mr. Keuchenius in de armen vallen!

„Het doel heiligt de middelen."

Dit ééne waarop het *Dagblad* vat meent te hebben, grijpt het aan, doch verzwijgt de oplossing der verwijten van het *Dagblad* zelf, bij het commentarieren van den brief aan den heer de Sturler. Toen deed men het voorkomen, als of Keuchenius, omtrent *cultuurstelsel*, *cultuurwet*, *uitgifte van gronden* en *drukpers*, met zich zelven in tegenspraak, en aldus (aan menigeen zijner wederpartijders niet ongelijk) op de baan der weerhaan-politiek geraakt was. Thans, nu het tegendeel blijkt, is er desniettemin geen terugneming van den uitroep der *deugdzame verontwaardiging:* „Legt dat alles naast elkander en vraagt dan: wie is de heer Keuchenius?" [1])

Evenmin als van het kernachtig overzigt van den heer N. G. Pierson, wordt van Keuchenius eigen wederlegging melding gemaakt.

---

[1]) *Mr. Keuchenius en zijne wederpartijders*, blz. 71.

III.

CONSERVATIEVE WRAAKOEFENING EN ANTI-REVOLUTIONAIRE VERDEDIGING (VERVOLG).

Dit tweede hoofdartikel is eene bijdrage voor de parlementaire geschiedenis van Nederland in 1866. Tevens is het de uitvoerige wederlegging van de aantijging in het *Dagblad*.

„In 1866 brigeerde de heer Keuchenius den steun der conservatieve partij in 't algemeen en van het *Dagblad* in het bijzonder; ten einde daardoor tot lid der Tweede Kamer gekozen te worden. Om dien steun te verwerven schreef hij den brief, die bij de conservatieve partij circuleerde en in afschrift aan ons werd toegezonden. Dank zij dien steun *werd* Keuchenius lid van de Tweede Kamer."

Uit het *Dagblad* zou men opmaken dat Keuchenius in dit artikel niets gezegd heeft waarop behoeft te worden gelet, en dat met het *meesterlijk* antwoord van Huët eigenlijk de strijd beslist is.

Er is nog wel iets door Keuchenius geleverd dat eenigzins gelijkt naar een repliek; maar breedsprakig, vol hatelijkheden tegen Huët, een vergoêlijking van eigen gedrag. Het behelst niets ter zake, en aan het slot, als belijdenis van eigen onvoldaanheid, een belofte van nadere toelichting.

„Verder vinden wij onder de „*laatste berigten*" van mr. Keuchenius' mail-editie een tweede hoofdartikel onder den titel: „*Conservatieve wraak-*

oefening etc.," waarin, breedsprakig als naar gewoonte, mr. Keuchenius *primo* tal van hatelijkheden debiteert tegen den heer Huët en *secundo* allerlei redenen opgeeft ter vergoêlijking van zijn gedrag als volksvertegenwoordiger en allerlei bijzonderheden nopens de wijze, waarop hij tot lid der Kamer zou zijn verkozen.

Maar omtrent het eenige, waarop het aankomt, wordt ook in *dat* tweede artikel geen enkel woord gevonden.

Blootlegging van de redenen, 1°. die mr. Keuchenius noopten den brief van 8 Februarij 1866 te schrijven en 2°. die hem noopten om reeds eenige maanden later als publicist op te treden, met verguizing van al hetgeen hij in dien brief in bescherming nam en met aanbidding van al hetgeen hij *toen* onder de voeten trad.

Dit is het eenige, waarop mr. Keuchenius zich heeft te verdedigen — en hij zelf gevoelt zoo innig alsnog verpligt te wezen, nadere rekenschap te geven van zijne handelingen, dat hij dit tweede art. aldus besluit:

„Wij gevoelen echter, dat men omtrent de circulaire aan de conservatieve kiezers, zooals de heer Huët onzen brief van 8 Februarij 1866 noemt, nog eenige toelichting verlangt. Wij zullen die in een volgend opstel geven."

Welnu, *deze* toelichting wij willen haar afwachten, om te overwegen of er voor ons nog eenige aanleiding bestaat op de zaak terug te komen. Tot dus ver is zij niet aanwezig."

Ook na deze tamelijk summiere opgaaf is eene nadere beschouwing van het artikel in zijn geheel, om de luchthartigheid van het *Dagblad* te waarderen, niet overtollig.

Tot regt verstand van den aanhef moet eenige toelichting voorafgaan.

Ook aan Keuchenius gebeurt, nu en dan, wat ik in andere voortreffelijke vrienden evenzeer betreur, dat ze menigwerf, rondtastend in den schat hunner eigen kennis en uitge-

breide lectuur, wenken en toespelingen in hun betoog vlechten, waarvan de kracht of fijnheid, het *atticisme*, aan het meerendeel der lezers ontgaat, door gebrek aan bekendheid met datgene waarop allusie gemaakt wordt.

Zoo is het hier met een citaat over den predikant-*vrijdenker*, ontleend aan het in Nederland ten jare 1866 uitgegeven *Ongevraagd Advies* van den heer Huët.

Het komt mij voor dat Keuchenius zinspeelt op het zonderlinge der voorkeur die de koloniaal-conservatieve partij, in het bestier van haar periodieke drukpers, aan Israëlieten of aan moderne bestrijders van het Christendom geeft.

Om de beteekenis en kracht der aanhaling te doen gevoelen, moet de zinsneê, welke Keuchenius aan het *Advies* ontleent, gelezen worden in haar verband.

Het geheele *Advies* is, in meer dan één opzigt, lezenswaard. Meesterlijk in zijn soort. Dit althans blijkt er uit dat Huët zelf niet mank gaat aan het euvel („het godsdienstig geloof is zijne liefde") dat hij in Keuchenius aanwijst.

Veel is er in het boekske dat ter karakterstudie bijdraagt. Ik bepaal me, ter verduidelijking van het door Keuchenius aangebragte citaat, bij Huët's beschrijving, uit de eigen praktijk van Huët overgenomen, van de stelselmatige wegcijfering van het Evangelie door een leeraar die de bediening van Evangelieverkondiger aanvaard heeft.

„De Hervormde kerk als kalvinistisch-protestantsche instelling heb ik nooit van harte lief gehad. Van hare kenmerkende leerstukken kan ik mij niet herinneren er ooit één enkel onvervalscht gepredikt te hebben; doch wel herinner ik mij in een godsdienstig weekblad te hebben gezegd, dat in de XXXVII Artikelen der gereformeerde belijdenis geene vijf woorden aangetroffen werden, die ik beschouwen kon als de uitdrukking van mijn persoonlijk geloof. Bij toeneming heb ik mij in der tijd tegen die belijdenis aangekant. In de laatste jaren bestond mijn katechetisch

onderwijs aan de verstgevorderden onder mijne leerlingen hierin, dat wij te zamen den Katechismus van Kalvyn en de XXXVII Artikelen lazen, en ik den aankomenden leden mijner gereformeerde gemeente met de stukken voelbaar maakte, dat het gereformeerd geloofsgebouw op vermolmde schragen rustte, geen enkel fragment daarvan meer bruikbaar was voor den tegenwoordigen tijd, en wij te zamen naar iets stevigers en eerwaardigers hadden om te zien. Vooral aan de bijna volwassen jongens zocht ik in te prenten dat de wapenrusting van Kalvyn eene geheel onvoldoende bescherming tegen de verzoekingen van hunnen leeftijd aanbood. Op dezelfde wijze ging ik met de bijbelsche geschiedenissen te werk. Al de historische boeken van Oud en Nieuw Testament werden gelezen, nagelezen, en, gelijk van zelf spreekt, onhistorisch bevonden. Een vragenboekje gebruikte ik niet. Ook geen hand- of leesboek; want Réville's *Manuel d'Instruction Religieuse* was toen nog niet algemeen verkrijgbaar. Doch ik gaf mijn discipelen vragen op, die zij schriftelijk moesten beantwoorden, en die, daags voor de volgende les, te huis door mij gekorrigeerd werden. Met meer ijver nog dan op hunne taalfouten, maakte mijn potlood jagt op hunne bijbelsche vooroordeelen: zich bedroevend over de onbevattelijkheid van dezen, die maar niet scheen te kunnen begrijpen dat Deuteronomium een ondergeschoven boek uit de nadagen van Hiskia was; over den onwil van genen, die zich nog altijd inbeeldde dat de verhalen van Jezus opstanding uit de dooden met elkander overeengebragt konden worden. Mijne openbare prediking was evenredig aan dit godsdienstig onderwijs in de leerkamer. In tien of twaalf jaren tijds heb ik middel gevonden, van onder het klankbord van een gereformeerden kansel, de gereformeerde dogmatiek hoofdstuk voor hoofdstuk in den ban te doen. Desgelijks bestreed ik beurtelings de echtheid van al de voornaamste verhalen van het Nieuwe Testament, en wederlegde in de week, in eene vrijwillig daartoe ingevoerde en verkeerdelijk aldus genaamde bijbeloefening, de brieven van Paulus. Van mijne prediking moet ik dit nog aanstippen, dat geene gelegenheid om iets klemmends te zeggen over de nietigheid van den Doop of het zuiver ceremonieel karakter van het Avondmaal ooit door mij ongebruikt gelaten is. Hoe is het mogelijk, zal men vragen, dat mijne gemeente, met haren kerkeraad

aan het hoofd, tien jaren lang zoo iets geduld heeft, en ik zelf ten slotte nog de eerste geweest ben om van heengaan te spreken? Toch is dat verschijnsel zoo onverklaarbaar niet. Er was namelijk ééne zaak die ik waarlijk lief had, en wier verkondiging mij den weg baande naar het gemoed van al degenen die even weinig op de gereformeerde kerk gesteld waren als ik. Het was een christendom van eigen mengsel, meer dan van eigen maaksel, zamengesteld uit denkbeelden, niet van Jezus of van Paulus, maar van professor Scholten, van professor Reuss, en van professor Vinet. Zonder het zelf te weten, predikte ik het godsbegrip van Spinoza, versierd met het nieuw-testamentisch etiket: "Onze Vader, die in de hemelen zijt." In de christologie was, even onbewust, mijn standpunt dat van *la Confession de foi du vicaire savoyard.* Langzamerhand is er in mijne denkbeelden over die onderwerpen verandering gekomen, en meer en meer ben ik gaan behooren tot de school van hen die met Jacobi eene volstrekte scheiding aannemen tusschen wetenschap en geloof. Doch in één opzigt ben ik altijd dezelfde geweest: voor geopenbaarde waarheden heb ik nooit iets gevoeld. *Het scepticisme van den voor alle indrukken ontvankelijken vrijdenker was toen als nu, ofschoon thans met meer zelfbesef, een beter deel in mijne oogen dan de duurgekochte zekerheid van den klerikaal.*" [1])

De toespeling van Keuchenius, in het citaat van deze laatste door mij gecursiveerde regels, zal nu duidelijk zijn.

Voorts wete men dat Huët aan zijn ouden vriend Dr. Pierson thans de les leest, wegens eene lofverheffing der *autonomie* van den menschelijken geest, waarvan Huët zelf, in het *Ongevraagd Advies*, nog geen drie jaar geleden, met een soort van geestvervoering gewag maakt.

---

[1]) *Ongevraagd Advies*, p. 34—38. — Tegenover dergelijke taktiek van den *vrijdenker*-predikant zal de *Quos-ego*-taal niet te sterk zijn. Huët maakt er, zoo 't schijnt, eenigzins schertsenderwijs gewag van. — Aan het slot verkondigt hij: „Geheel ben ik het met Réville eens dat er geene geopenbaarde waarheden bestaan."

Ook lette men op de beteekenis der benaming *rondhoofd* [1]) aan Keuchenius somtijds gegeven. Eindelijk vooral op het zeer scherpe slot van Huët, waarop Keuchenius, met zijn verwonderlijke gevatheid, terstond, in de eerste regels van dit artikel, repliceert.

„Tot nog toe is het beste der door den heer Keuchenius aangevoerde gronden deze dat hij het artikel van het *Dagblad* ten voete heeft overgenomen in zijn eigen courant. Wanneer Aristides beschuldigd wordt te zijn opgetreden in de rol van Arlekijn, behoort hij den moed te hebben diens kostuum door een ieder te laten bezien. Slechts vergete de heer Keuchenius niet, dat geenszins alle veldheeren, door het verbranden hunner schepen, aan hunne landingstroepen de overwinning verzekerd hebben; dat van den nood eene deugd te maken even goed voor eene daad van vermetelheid als van onverschrokkenheid gelden kan, en er eene soort van dapperheid is, welke in het woordenboek van den heer Groen van Prinsterer den naam van overmoed der verlegenheid draagt."

Na deze toelichting zal men nu den aanhef, naar ik mij vlei, beter verstaan. Uit de lezing van het geheele artikel oordeele men zelf of er voor het *Dagblad* grond is om triumfantelijk te beweren dat er *tot dus ver geen aanleiding om op de zaak terug te komen bestaat.*

Zie hier de voorafspraak.

„Met genoegen hebben wij reeds terstond door den Redacteur van den *Java-Bode* erkend gezien, dat het een goede, dat het de beste der tot hiertoe door ons tegen het Dagblad van 's Gravenhage aangevoerde gronden is, dat wij zijn artikel van 21 Januarij 1869 met onzen brief van 8 Februarij 1866 ten voeten uit in ons eigen blad hebben overgenomen.

---

[1]) „Puriteinsch Rondhoofd, gehouwen uit hetzelfde graniet, waaruit ook de bijbelsch-republikeinsche volgelingen van Cromwell indertijd gebeiteld waren."

De slag, ons door het Dagblad toegebragt, bleek hierdoor niet zoo verpletterend voor ons te zijn, als enkelen het verwacht, misschien wel gehoopt hadden. Wij moesten, om dus te handelen, den vijand nog onder de oogen kunnen zien en tevens eenige kracht hebben om hem, zoo niet geheel ter neder te slaan, dan toch te bevechten en hem afbreuk te doen.

Den heer Huët is het scepticisme van den *voor alle indrukken ontvankelijken* vrijdenker ook nu nog, even als vroeger, wij zouden zeggen: meer dan vroeger, een beter deel in zijne oogen dan de duurgekochte zekerheid van den klerikaal [1]) of rondhoofd; en voor hem lossen alle staatsleer en partijrigting zich op in de *opportuniteit* van het oogenblik, zoodat hij even gemakkelijk zijnen ouden vriend Dr. A. Pierson de les leest en snoeverij aanwrijft, wanneer deze in het geloof aan *de autonomie van den geest* het kenmerk zoekt van den echten en edelen liberaal, als hij zelf voor nog *geen drie jaren* verzekeren kan: „de autonomie van den menschelijken geest, ziedaar het beginsel van den tegenwoordigen tijd. Daarop rust onze geheele hedendaagsche maatschappij. Geene soort van ontwikkeling, in welke rigting ook, is met dat beginsel onvereenigbaar. Het is de springveer, die al onze sociale eigenschappen niet alleen, maar ook onze zedelijke, onze intellektuele, onze artistieke natuur in beweging brengt. In de *staatkunde* heet dat beginsel *de demokratie*, in de *wijsbegeerte* het *denken*, in het *leven* de *wet der menschelijkheid.* Wie daarnaar handelt en zich daarnaar vormt is in zijne soort *een edel schepsel*, terwijl uitsluitend aan hem het voorregt toekomt, *onvoorwaardelijk bruikbaar* te zijn voor elke *eervolle* taak."[2])

Bij een zoo groote ontvankelijkheid voor *alle* indrukken, dat al hetgene de zinnen waarnemen de meest tegenstrijdige kleuren en eigenschappen steeds in gelijke mate in zich vereenigt, verwondert het ons geenszins, dat de heer Huët onwillekeurig den moed huldigt, waarmede het Dagbladartikel is openbaar gemaakt, en te gelijker tijd gereed staat met de bedenking, dat daarin wel eens de overmoed der verlegenheid of de vastenavondvertooning van Arlekijn zou kunnen worden opgemerkt.

Het kan niet anders, of zulke bedenking in den heer Huët het werk zijn moet van de toepassing in het leven van de wet der menschelijkheid en de vrucht van eenen edelen geest. Maar daarom deed zij bij ons ook

---

[1]) *Ongevraagd Advies*, bl. 38.

[2]) T. a. pl. Blz. 80.

de vraag geboren worden, of het dan betamelijk geweest ware ons te houden, alsof het Dagblad-artikel niet geschreven ware en naar het voorbeeld van den heer Huët, bij elken verderen aanval het diepste zwijgen in acht te nemen.

Dit zoude ons inderdaad, wanneer de aanvallen alleen uitgaan van het Dagblad en den heer Huët, geene moeite gekost hebben. Wij meenden evenwel, dat de publieke zaak ook hier publiek moest behandeld worden en dat het maatschappelijk belang, dat wij verdedigen, schade lijden zoude, indien de ons door het Dagblad aangebodene gelegenheid om het te bevorderen, ongebruikt voorbijging.

Het is daarom ook, dat wij met onze lezers de aanleiding tot onzen brief van 8 Februarij 1866, zijnen inhoud en de daaruit gemaakte gevolgtrekkingen zullen bespreken."

Nu komt Keuchenius ter zake en wederlegt het beweren dat de Brief van 8 Febr. 1866 een sollicitatie was voor het lidmaatschap der Tweede Kamer.

„Het Dagblad schrijft daaromtrent: „In 1866 *brigeerde* de heer Keuchenius den steun der conservatieve partij in 't algemeen en van het *Dagblad* in het bijzonder, ten einde daardoor tot lid der Tweede Kamer gekozen te worden. *Om dien steun te verwerven*, schreef hij den brief, die bij de conservatieve partij circuleerde en in afschrift aan ons werd toegezonden. Dank zij dien steun, *werd* Keuchenius lid van de Tweede Kamer."

Ten gevolge daarvan beweert ook de heer Huët, dat wij „*naar de gunsten* der conservatieve partij gedongen hebben," en dat onze brief was „*de circulaire van een stemmenwervend kandidaat voor de tweede kamer*," blijkbaar, ja, volgens onze eigen erkenning, geschreven met het doel „*om in die kringen, op wier ondersteuning wij destijds prijs stelden, de begeerde uitwerking te doen.*"

Wij zullen zien of zulke beweringen door den honger en dorst van den heer Huët naar waarheid zijn ingegeven en tot staving daarvan bepaalde, duidelijk sprekende feiten kunnen worden aangevoerd. Maar reeds bij voorbaat geven wij aan *iederen conservatief* of *liberaal* of *antirevolutionair*, die bewijzen van ons in handen heeft, dat wij zijne gunst, voorspraak of medewerking hebben ingeroepen, om als lid der Kamer gekozen of herkozen

te worden, ten einde zoo ons het masker af te rukken, dat het Dagblad van 's Gravenhage en de oud-predikant Huét beweren door ons gedragen te zijn.

Ook wij willen trachten hun daarin behulpzaam te zijn.

Met het einde der maand Junij 1865 per overlandmail uit Indie vertrokken, hebben wij, bij aankomst in Europa, ons terstond tot het gebruik der baden naar Duitschland begeven en ons daar gedurende meer dan drie maanden opgehouden. In het begin van October ontvingen wij te Kreuznach, van een vriend in de nabijheid van 's Gravenhage, eenen brief, waarin hij ons mededeelde, dat in de maand Junij 1866 de tweejaarlijksche verkiezingen ter zamenstelling van de helft der Kamer zouden plaats hebben; dat hij ons gaarne als volksvertegenwoordiger zoude zien optreden, en reeds nu ons gevoelen daaromtrent wenschte te vernemen, ten einde tijdig in het belang onzer candidatuur, bij het uitvallen van een der leden van het hoofdkiesdistrict *'s Gravenhage* te kunnen werkzaam zijn. Wij antwoordden, dat wij den tijd van ons verlof ons tot herstel onzer gezondheid en tot hervatting van door eene drukke ambtsbetrekking bemoeijelijkte studiën wilden ten nutte maken; dat wij voor alsnog ons de bekwaamheden, vereischt voor een goed volksvertegenwoordiger, niet durfden toekennen, en deze betrekking dan ook niet begeerden.

Ziedaar een *eerste* bewijs, hoe wij er op uit geweest zijn stemmen te werven voor het lidmaatschap ter Tweede Kamer.

Na onze aankomst in Nederland tijdelijk te Utrecht gevestigd, lazen wij aldaar in de maand Februarij 1866, zonder daaromtrent nog iets van anderen vernomen te hebben, in een der bladen, dat, behalve de heeren Thorbecke en Dam, ook wij door eene der kisvereenigingen te *Zutphen* tot candidaat zouden gesteld worden ter vervulling van de vacature, ontstaan in de Tweede Kamer door de benoeming tot Minister van financiën van den afgevaardigde van dat kiesdistrict, den heer Mr. P. P. van Bosse.

Weinige oogenblikken later ontvingen wij een bezoek van eenen der aanzienlijkste ingezetenen van Utrecht, tevens mede-onderteekenaar van onze *Memorie tot bevordering der Christelijke belangen van Nederlandsch Indië.* Over het bovenbedoelde berigt hem onze verwondering te kennen gevende, deelden wij hem ons voornemen mede van voor de candidatuur te bedanken,

daar wij, afgescheiden van de bezwaren die wij tegen het lidmaatschap der Kamer hadden, het niet betamelijk achtten, met den heer Thorbecke mede te dingen. Ons werd evenwel verzekerd, dat het volstrekt onnoodig was, aan dat voornemen gevolg te geven, daar de verkiezing van den heer Dam zoo goed als beslist was. Deze is dan ook, blijkens het verslag, door den heer Dullert op 24 April 1866 in de Tweede Kamer uitgebragt, den 25 Maart 1866 tot lid dier Kamer verkozen.

Wij verkregen ondanks onzen „voetval voor de conservatieve kiezers," gelijk de heer Huët onzen brief van 8 Februarij 1866 noemt, en in weerwil van den invloed van den heer de Sturler en het Dagblad, weinig meer dan 160 stemmen. De heer Dam 1008.

Ziedaar een *tweede* bewijs, hoe gretig wij naar stemmen gezocht hebben."

Hier begint het tijdstip, toen Keuchenius, omtrent het al dan niet aanvaarden van het aangeboden lidmaatschap, ook met mij in overleg trad. Men kan hiermeê vergelijken wat ik desaangaande gemeld heb.

„Op 1 Junij 1866 was het Ministerie Mijer-van Zuylen opgetreden. Zoo wel wegens de benoeming van den laatstgenoemde tot Minister van Buitenlandsche Zaken, als omdat het zijne beurt was van aftreding, moest in diezelfde maand eene dubbele verkiezing in het hoofdkiesdistrict *Arnhem* plaats hebben. Zonder met iemand een woord daarover gesproken of gewisseld te hebben, zagen wij ons in de dagbladen candidaat gesteld in de plaats van den heer Graaf van Zuylen van Nyevelt.

Hoe vereerend dit bewijs van vertrouwen van eene *antirevolutionaire* kiesvereeniging voor ons ook wezen mogt, hadden wij toch weinig lust, na kennis genomen te hebben van de rede, waarmede de Minister Mijer op den 4 Junij 1866 in de Eerste Kamer was opgetreden, als lid der Tweede Kamer zitting te nemen.

Aan den invloed van den heer Groen van Prinsterer op de Veluwe onze candidatuur toeschrijvende, raadpleegden wij dezen, niet den heer de Sturler of het Dagblad, reeds des daags daaraan volgende, den 5 Junij, omtrent de mogelijkheid om van de candidatuur *af te zien.*

Een gedeelte van dien brief is in October 1865 door den heer Groen van Prinsterer in zijne *Parlementaire Studiën en Schetsen*, XL, bl. 491,

medegedeeld en doet, behalve een gedeelte onzer bezwaren, ook de diepte kennen, waarmede wij voor conservatieven gebogen hebben. Het door den heer Groen medegedeelde fragment van onzen brief luidt aldus: „Met betrekking tot de *onderwijswet*, geloof ik dat men van dit ministerie weinig te verwachten heeft. Al wilde het eenige verbeteringen, de redevoering van den minister Mijer verraadt m. i. zooveel voorzigtigheid, schroomvalligheid en transactie-zucht; zij is zoo onbestemd, en, bij het blijkbaar gemis aan moed om eene overtuiging uit te spreken, vind ik zooveel genegenheid om te onderzoeken en te overwegen, wat reeds boven allen twijfel vast moest staan, dat ik *weinig* verwacht van zijn goede bedoelingen, maar integendeel *veel* vrees voor de verzwakking en dooding der herlevende kracht der antirevolutionaire partij, indien U.H.Ed.Gestr. en uwe geestverwanten het ministerie als een *antirevolutionair* ministerie wildet beschouwen. — Wanneer het ministerie tegen de rigting der *antirevolutionairen* gekant is; wanneer het die, hetzij uit gemis aan inzigt of overtuiging, hetzij uit staatkundige kansberekening, weigert of schroomt te erkennen, als de *de rigting, waarnaar vooral in deze dagen het land behoort te worden geregeerd*, dan bestaat er voor ons geen reden zijne verloochening of negatie te beloonen met eene schijn-bewondering, die later op de *droevigste deceptie*, op eene herhaling van hetgene met den minister van der Brugghen geschied is, en op een geheel verlies van al wat sedert 1857 door volharding en talenten herwonnen is, zoude moeten uitloopen. . . .

Een ministerie, dat den moed niet heeft den vijand, dien hij wenscht te bestrijden, onder de oogen te zien, heeft ook weinig kans op overwinning."

Op ons schrijven ontvingen wij ten antwoord, dat in het werk der verkiezingen, die den 12 Junij 1866 zouden plaats hebben, ter elfder ure geene stoornis *mogt* gebragt worden.

Ziedaar een *derde* bewijs, hoe eene verkiezing tot lid der Tweede Kamer onze gedachten vervulde en *onze eerzucht* in beweging bragt.

Ofschoon wij in het gewest *Gelderland* geheel vreemd waren en zijne hoofdstad en enkele der daartoe behoorende onder-kiesdistricten in geen twaalf jaren of wel nooit bezocht hadden, werden wij niettemin, bij de verkiezing van 12 *Junij* 1866, in de plaats van den heer Graaf van Zuylen van Nyevelt, tot afgevaardigde voor Arnhem verkozen.

Wij aarzelden lang, of wij het ons opgedragene mandaat zouden aannemen en traden daarover in briefwisseling; onder anderen, met de heeren Groen van Prinsterer en Esser, niet evenwel met den heer de Sturler of de mannen van het Dagblad. Van de *drie* weken van beraad, die de kieswet vergunt, lieten wij er *twee* voorbijgaan, alvorens tot een besluit te komen. Eindelijk deelden wij, door enkele vrienden daartoe overgehaald, mede, dat wij ons de betrekking zouden laten welgevallen.

Den 9den Augustus 1866, na de hervatting van de voor langen tijd geschorste zittingen der Tweede Kamer, tot eedsaflegging toegelaten, waren wij reeds den 21 Augustus bereid, het nieuw Ministerie ter zake van zijne binnenlandsche en koloniale staatkunde te interpelleren.

Wij vroegen daartoe verlof, zeggende, dat wij in onze parlementaire onervarenheid vermoed hadden, „dat het Ministerie, ongeroepen, behoefte zou gevoelen *den nevel*, die over zijne staatkunde nog lag uitgespreid, en *allen twijfel omtrent zijne beginselen en de vastheid, waarmede het die zou uitvoeren*, op te heffen." Eene nadere bespreking van de beginselen van dat Ministerie scheen ons ook wenschelijk toe, met het oog op hetgene in Indië behoorde gedaan en niet gedaan te worden. „Indië," zoo merkten wij aan, „mogt verwachten, dat het eindelijk verlost wierd *van eene besluiteloosheid, waaronder het zes jaren gezucht had en al de maatregelen, die tot ontwikkeling zouden kunnen leiden, waren gestremd of opgeschort.*"

Zie daar een *vierde* bewijs, hoe wij, na den conservatieven te zijn te voet gevallen, reeds terstond er op bedacht waren ons in diepen ootmoed neder te buigen voor het door hen aangebedene Ministerie.

Ten gevolge van de aanneming der motie van 27 September 1866, die het gedrag van het Ministerie met betrekking tot de uittreding uit het Kabinet van den Minister van Kolonien afkeurde, werd de Tweede Kamer ontbonden. Beschuldigd van de prerogatieven der Kroon te hebben aangerand, zagen wij ons door het bestuur der antirevolutionaire kiesvereeniging te Arnhem niet andermaal tot haren candidaat gesteld. Wij hebben geen enkele poging aangewend om dit lot van ons af te wenden, en ofschoon eene *herkiezing* door het Nederlandsche volk nu vooral eene bijzondere beteekenis voor ons hebben moest, bleven wij, kalm en bedaard, terwijl de conservatieve stormen gedurende de geheele October-maand van het jaar 1866, om ons henen loeiden, de beslissing der kiezers afwachten; intusschen, wanneer zich daartoe de gelegenheid voordeed, de verkiezing

van onzen concurrent, den heer Jhr. Mr. J. W. van Loon, aanbevelende. In eenen brief van 7 October 1866, gerigt aan iemand, die omtrent de motie verlangde te worden ingelicht, en door den druk openbaar gemaakt, schreven wij: „Of de Arnhemsche kiezers mij nu behouden willen of loslaten? zij moeten het weten: *Saevis tranquillus in undis*, wacht ik hunne beslissing af. Ik wensch daarop geenen invloed uit te oefenen. Mijne parlementaire campagne van zes weken heeft mij geleerd, dat men voor zijn genoegen het lidmaatschap der Tweede Kamer niet behoeft te verlangen. Nogtans heb ik de overtuiging, dat zij voor Nederland en Indië niet geheel zonder gevolgen zal geweest zijn. Mogt zij, bij het wegsterven der oud-conservatieve en der oud-liberale partijen of rigtingen, hebben bijgedragen tot de opkomst van dat *libéralisme nouveau*, waarvan de heer Groen van Prinsterer in No. XXXIII zijner Parlementaire Studien en Schetsen gewag maakt, en hetwelk eenmaal, als *anti-radicale* en *anti-moderne* partij, naar denzelfden grondslag, de belangen van Nederland en Indië ter harte neemt en den strijd tusschen beider belangen, in het voordeel en welzijn van beiden oplost!"

Ziedaar een *vijfde* bewijs, hoe wij hunkerende naar de eer van volksvertegenwoordiger te zijn, er steeds op uit waren stemmen te werven."

Genoeg, veel meer dan genoeg reeds, ten bewijze dat het *brigeren* van Keuchenius om lid der Tweede Kamer te worden veilig onder het gebied der *legende* kan worden gebragt.

Als historische bijdrage in de levensgeschiedenis van het vorig kabinet, is zeer opmerkelijk het slot.

Waarschijnlijk, wie zou dit vermoeden! heeft het vertrek van Keuchenius den val van het Kabinet verhaast.

„In Januarij 1868 werd de Tweede Kamer andermaal ontbonden: *nu* niet omdat zij de uittreding van den Minister van Koloniën, ook niet omdat zij de in de Proclamatie des Konings van 10 October 1866 zoo billijk veroordeelde *gedurige verwisseling van Ministers* — (reeds had het Ministerie-Mijer, na één jaar te zijn werkzaam geweest, zijnen derden Minister van Koloniën), — maar omdat zij *den vrede van Europa* had afgekeurd. Wij waren niet zoo oorlogzuchtig geweest; wij hadden gestemd *voor* de

begrooting van het Departement van Buitenlandsche Zaken; en meer dan ooit scheen onze herkiezing te Arnhem zeker, daar ook het bestuur der antirevolutionaire kiesvereeniging, dat ons in October 1866 verworpen had, bereid was ons weder als haren candidaat aan te nemen.

De verklaring van den Minister van Buitenlandsche Zaken evenwel, dat niemand meer aan de zaak van het christelijk-nationaal onderwijs geschaad had dan wij, was voor ons genoeg om geene terugkeer in de Kamer te wenschen.

De Minister van Buitenlandsche Zaken was ons toegeschenen, tot hiertoe meer aandacht gewijd te hebben aan „zijne bescheidene rol van uitvoerder der grondgedachte van den heer Mijer" dan aan het doel, waartoe hij zijn boekje: „Agitatie of pligtsbetrachting" geschreven en met zijn vriend op het aambeeld der gemoedsbezwaren tegen de onderwijswet geklopt had. Nu hij aan *ons*, liever dan aan *zich-zelven* en *zijnen vriend*, de reden toeschreef, waarom nog niets gedaan was tot bevordering der belangen, die zij als volks-vertegenwoordigers met zooveel warmte bepleit hadden, stelden wij er prijs op, hem elke gelegenheid van uitvlugt te ontnemen en wilden wij hem, door ons aan alle candidatuur, die ons ook nog van elders werd aangeboden, te onttrekken, met zijne eigene woorden *in mora* stellen en handelen verpligten.

Wij verzochten daarom openlijk de Arnhemsche kiezers ons, bij de aanstaande verkiezingen, buiten alle aanmerking te laten en werden zoo misschien, onwillekeurig, de oorzaak van den onvermijdelijken val van het Kabinet.

De begrooting van het Departement van Buitenlandsche Zaken was met 38 tegen 36 stemmen afgestemd. Waren wij candidaat gebleven te Arnhem zoo zoude de liberale partij misschien niet zoo grooten ijver en krachtsinspanning ontwikkeld hebben tot ondersteuning van hare candidaten, de heeren Dullert en Sloet van de Beele, als zij het nu deed tot wering van de heeren Groen van Prinsterer en van Lynden van Sandenburg; en ware deze laatste met ons als lid herkozen, de verhouding van hen, die in de nieuwe Kamer over de begrooting van Buitenlandsche Zaken gestemd hadden, zoude juist omgekeerd geweest zijn. Er zouden 37 stemmen *voor* en 35 *tegen* geweest zijn, daar wij, ofschoon stemmende *voor* de motie-Blussé, toch ons niet tegen de aanneming der begrooting van den Minister Graaf van Zuylen zouden verzet hebben. Met het later optreden van den heer Bichon van Ysselmonde in de plaats van den heer van Bosse, zoude het Ministerie over eene meerderheid van twee stemmen hebben te beschikken

gehad: eene meerderheid, wel niet groot genoeg om eenige kracht naar buiten te kunnen uitoefenen, maar toch groot genoeg voor een Ministerie, dat zich, volgens den heer Huët, door de conservatieve deugd van *stoel-vastheid* onderscheidt, om niet henen te gaan.

Zoo zijn wij geheel *vrijwillig* van het parlementair tooneel afgetreden, niet wetende, dat wij hierdoor den val verhaastten van een Ministerie dat in den aanvang bij de verdeeldheid der partijen, misschien iets in het belang van het vaderland en zijne kolonien had kunnen tot stand brengen, indien het meer *werkzaam* dan *werktuig* geweest ware; maar 't welk meer en meer, zelfs voor zijne vroegere vrienden, ondragelijk geworden was, omdat het zich-zelf, voorzeker ter goeder trouw, had diets gemaakt, dat wie het niet met zijne stem verlangde te ondersteunen, een vijand was van Vaderland en Oranje. Wij gingen henen in de overtuiging, dat onze constitutionele regeringsvorm, door de dwaling vooral, die Nederland en onze beste vrienden tegenover Indië koesterden, een dier phases van hardhoorigheid en ongevoeligheid, van spraakverwarring en hartstogtelijkheid was ingetreden, waarin hij, die *buiten* de vertegenwoordiging staat, meer kans heeft van gehoord te worden dan ieder, die er aan deel neemt; gelijk iemand, die zich aan den weg bevindt, vaak met meer hoop op goeden uitslag den naderenden spoortrein voor het dreigende gevaar waarschuwt, dan ieder ander, die in den trein zelven gezeten is.

Ziedaar een *zesde* bewijs, hoe het lidmaatschap der Kamer, volgens den heer Huët, *begeerd* onder het najagen van de gunst der *conservatieven*, maar *gebruikt* tot het verwerven van de sympathie der *ultra-vrijzinnigen*, onze geheele ziel had gevangen genomen."

Na deze onwederlegbare uiteenzetting, zou men verwachten dat het *Dagblad* het onloochenbare zou erkend hebben: „Ik heb mij vergist." Neen, onfeilbaarheid, en dus zorgvuldige vermijding van al wat met een begane feil in betrekking staat, is de voorwaarde van het krediet. *Aanleiding om op de zaak terug te komen is tot dus ver niet aanwezig.*

Zoo het *Dagblad* van de *breedsprakigheid* van Keuchenius gewag maakt, misschien vindt Keuchenius dat het *Dagblad* ditmaal (anders niet ligt tot zwijgen gebragt) al te laconiek is.

Doch ik bid u, zegt iemand misschien, wel is de moed van het *Dagblad* overbekend, maar toch hoe durft het, *à plate couture* verslagen, desniettemin beweren dat er, *om op de zaak terug te komen, geen aanleiding bestaat.*

Verneem het en bewonder een meestertrek van behendige journalistiek!

Keuchenius, geeft doorgaans met overvloedige maat. Ook nu belooft hij, nadat we reeds zooveel ontvingen, *nog meer.*

„Het feit, dat wij, reeds veertien dagen na ons optreden als lid der Kamer, den aanval tegen het conservatieve Ministerie op de school- en koloniale questie geöpend hadden, zoude voor den onbevooroordeelden, al hadden deze van geen enkele onzer redevoeringen kennis genomen, genoeg zijn om te erkennen, dat wij van den beginne af op een ander dan *conservatief* of *liberaal* standpunt moeten gestaan hebben; *wij gevoelen echter, dat men omtrent die „circulaire aan de conservatieve kiezers," zoo als de heer Huët onzen brief van* 8 *Februarij* 1866 *noemt, nog eenige toelichting verlangt.*

Wij zullen die in een volgend opstel geven."

Deze laatste regels, door mij gecursiveerd, zijn de reddingsplank. Dit is het eenige wat men citeert, en dan volgt, als van zelf, wat elk lezer, die op de *accuratesse* van het *Dagblad* rekening maakt, gereedelijk beaâmt en goedkeurt. Dan luidt het hooghartig afscheid aldus. „Welnu: *deze* toelichting, wij willen haar afwachten, om te overwegen of er voor ons nog eenige aanleiding bestaat op de zaak terug te komen. Tot dus ver is zij niet aanwezig."

Om dit te durven schrijven wordt, ik erken het, eene overvloedige mate van moed vereischt; doch laat ons, ook nu, in het oog houden dat er eene soort van dapperheid is, welke, zoo als de heer Huët zeer ter snede herinnert, „in het woordenboek van den heer Groen den naam van *overmoed der verlegenheid* draagt."

Al wat in Keuchenius laakbaar is of schijnt, op te halen, breed uit te meten, zich daarin te verdiepen, om aldus de toetsing der wederzijdsche beginselen en bedoelingen te ontgaan, ziedaar in haar eenvoud of slimheid, de strekking der vertoogen in het *Dagblad*. Tegen deze ontfutseling van de hoofdzaak moet, nu vooral, bij de stembus, iedereen opkomen, wien het in het *koloniale vraagstuk* om waarheid te doen is.

Meer dan ooit geldt wat ik in 1862 in de Tweede Kamer gezegd heb. „Niet de behoefte van den Javaan moet voor het batig slot wijken, maar het batig slot voor de zedelijke en stoffelijke welvaart van den Javaan. Ik maak dit toepasselijk ook op het hoogste belang van den Javaan, Evangelisatie"

Sedert heeft de overtuiging veld gewonnen dat de behoefte van den Javaan en de verkondiging van het Evangelie, onder het cultuurstelsel, maar al te dikwerf hebben moeten wijken voor de batigslot-politiek.

Dubbel opmerkenswaard is deze bestrijding der koloniaal-conservatieve staatkunde, nu zij geschiedt, niet slechts door *liberalen*, die steeds als *particulier*-batigslot-zoekers, ten toon werden gesteld, maar ook door onze geestverwanten, door Indische specialiteiten, verdedigers van het *christelijk-historische*, van het *antirevolutionaire* standpunt.

Is het vreemd, zoo er aan hun oordeel des te meer waarde gehecht wordt, naarmate men te vergeefs naar doeltreffende discussie, naar loyale polemiek uitziet?

Te vergeefs, zeg ik.

Of is er een begin van zoodanige discussie, in de zich onderling neutralizerende algemeenheden van een kiesprogram?

Of is er een zweem van zoodanige polemiek, wanneer men over beginselen zwijgt, terwijl men personen bespot en verguist?

Geeft deze zonderlinge en ik durf er bijvoegen onverantwoordelijke houding der voorstanders van het cultuur-stelsel, die in Art 56 van het *Indisch Reglement*, door te staren op één alinea, al het overige voorbijzien, niet des te meer kracht aan het beweren van Keuchenius, in September 1866, en aan het vermoeden van menigeen thans? namelijk dat het vertrek van den heer Mijer geweest is een *smoren van discussie*, als het eenige middel ter jammerlijke levensverlenging eener (zelfs naar het oordeel van hen bij wie ze teêrbemind was) wegstervende politiek?

P. S. In het zeer felle vertoog van het *Dagblad van 's Gravenhage* van 24 April, laat ik het slot niet onbeantwoord.

„Tegen den toeleg om bij de aanstaande verkiezingen op nieuw verdeeldheid te brengen, dáár waar eensgezindheid niet alleen mogelijk, maar in het vaderlandsch belang de hoogste pligt is, — meenen wij, reeds nu, met ernst te moeten waarschuwen. En wij doen dit met te meer vertrouwen, omdat de ernstige gevolgen der verdeeldheid, die juist het noodlottigst geweest zijn voor de partij waarvan het hoofd die verdeeldheid zaaide, zóó duidelijk voor oogen staan, dat daaruit de hoop mag worden ontleend dat de anti-revolutionairen ditmaal, politieker dan hun hoofd, in zamenwerking met de conservatieven hunne kracht in bevordering van het algemeen belang zoeken zullen."

Het zamenwerken met *de* conservatieven, met *de conservatieve partij*, zullen, naar ik mij vlei, nu althans, onze vrienden hebben verleerd.

Doch zamenwerken met *conservatieven* op christelijk-historischen grondslag, ziedaar wat ik steeds begeerd heb.

En thans vooral. Ik vlei mij dat deze strekking, uit mijne beoordeeling van het program der conservatieve partij, bij eenigzins meer aandachtige lezing, duidelijk zijn zal.

Voorts herhaal ik hier wat reeds aan de *Haarlemsche Courant* van 27 April, uit een brief van mij, is medegedeeld.

„De eisch van het *Dagblad van 's Gravenhage* van 24 April, dat ik de verlangde wijziging in art. 194 der Grondwet *praecisere*, is geen bewijs van naauwkeurige bekendheid met de geschiedenis der onderwijskwestie. Zie hier één citaat uit het parlementair advies *Het Lager Onderwijs en Art.* 194 *der Grondwet* van 28 September 1864, dat ik afzonderlijk uitgaf. „Vooral moet geenerlei opinie worden geprejudicieerd *door een band zoo ellendig als de derde zinsnede van art.* 194, tegen den wil van de staatscommissie van Maart 1848 (wij weten op welke wijze) daarin gelascht. Eene ernstige beraadslaging over de wet van 1857 kan eerst beginnen, nadat de woorden *van overheidswege* uit de Grondwet geligt zijn."

Aangenaam was het mij dat ook mijn vriend Ds. Gunning de zonderlinge vergissing van het *Dagblad* niet onopgemerkt liet.

In de *Haarlemsche Courant* leest men ook nog:

„De *N. Rott.-Courant* brengt het Haagsche *Dagblad* onder 't oog, dat het geenszins een geheim is, wat de heer *Groen* wil met herziening van art. 194 der Grondwet, zijnde het uit zijne vorige geschriften genoegzaam gebleken, dat hij voorgeschreven wenscht te hebben, dat bijzonder onderwijs regel zal worden en het openbare slechts noodzakelijke aanvulling. Dat het *Dagblad*, strevende naar het bondgenootschap met de anti-revolutionairen, onwetendheid voorwendt, is intusschen ligt te begrijpen. Grondwets-herziening heeft bij de stembus een slechte klank; daarom is aansluiting aan het program des heeren *Groen* geene zaak voor de conservatieven, terwijl bestrijding van dat program den anti-revolutionairen zou mishagen. De verklaring „Uwe bedoeling is mij niet duidelijk" redt uit de moeijelijkheid. — Het *Dagblad* zegt, dat het beginsel van den heer *Groen*

ook *zijn* beginsel is, „doch slechts voor een gedeelte." Moet hetgeen de heer *Groen* beoogt „onbestemd" heeten, dan zou mogen worden gevraagd, welke naam past voor de verklaring van het *Dagblad*, met welks schoolwetprogram toch wel niemand tevreden zal zijn."

Het schijnt dat deze nog al zinrijke wenk der Rotterdamsche zuster, zoo als begrijpelijk is, aan het *Dagblad* is ontgaan. Zoo het *Dagblad* voor het preciseren, dat het van mij verlangt, terugdeinst, reeds zal ik dankbaar zijn, indien het van de *Algemeene kiesvereeniging*, in de twee regelen van haar belijdenis omtrent het onderwijs, een preciese beteekenis vraagt der drie woorden waarover het geschil loopt. Wat beteekent *werkelijke* vrijheid? wat bedoelt ge met *neutrale* school? hoever strekt zich de door u begeerde *handhaving* der staatsschool uit?

Onder het afdrukken lees ik, in het *Dagblad* van 29 April, *Een Contra-adres.*

In bedoeling stem ik met dit artikel overeen. Ook ik verlang geene gedachtenwisseling die met rancune in verband is, of het opwekken van wederzijdsche gevoeligheden zich ten doel stelt.

Maar evenmin, met het oog op de stembus, een karikatuur van de tegenpartij in hetgeen lofwaardig, en een idealizering van eigen geestverwanten in hetgeen verkeerd was.

Geen reconstructie van het *verleden*, waardoor de eisch der beginselen waarvan, naar onze overtuiging, het welzijn van Nederland afhangt, ook in het *heden* miskend wordt.

Voorts is, ook bij de kritiek van mijn Adres aan de conservatieve partij, het *korrelke zout* niet overtollig. — Zelfvernietiging der *Algemeene kiesvereeniging*, aan den vooravond der verkiezingen, is een eisch die te ver gaat. Dit weet ik ook wel.

Desniettemin is het praktisch resultaat mijner onbescheiden-

heid niet onbelangrijk. Door vrees voor een *liberalen* of *radicalen* kandidaat mogen onze vrienden zich niet laten opdringen een zoogenaamden *conservatief*, die in beginsel met den radicaal homogeen is.

Ik neem, ter opheldering, een voorbeeld, te liever omdat het mij door den edelmoedigen man, „die zich tot den heer Groen (vermits deze *klare toestanden en geen transactie* wil) zeer aangetrokken gevoelt," niet euvel zal worden geduid. De heer de Bosch Kemper heeft zich bij de conservatieve partij ongemeen verdienstelijk gemaakt. Hij zelf, indien hij, op politiek terrein, voor *conservatief* geldt, zal erkennen dat den schrijver van het *Volksblad* in de Tweede Kamer te brengen voor ons ongeoorloofd en ongerijmd zijn zou.

De conservatieven, wier kandidatuur ons voorgelegd wordt, moeten behooren tot de aan ons territoir naastbij woonachtige fractie.

De anti-revolutionaire partij zal, zegt men, indien ze mijn verderfelijke raadgevingen volgt, „te niet gaan door de eigen hand van haar vader." — Of ik deze eeretitel verdiend heb, laat ik daar; doch, zoo ja, dan durf ik, met liefderijk gezag, haar onder het oog brengen dat, zonder herneming eener sedert Junij 1866 verloren zelfstandigheid, haar leven niet levenswaard zijn zou.

Inzonderheid voor eene rigting die de schoonste leuzen in haar schild voert, is karakterloosheid aan zelfvernietiging gelijk. Ook haar nagedachtenis blijft niet in eere, wanneer zij, aan den triumf van het oogenblik, haar *raison d'être* en elken waarborg voor de toekomst prijs geeft.

's Hage, 29 April 1869.

GEDRUKT BIJ H. P. DE SWART EN ZOON.